

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ В УКРАЇНІ»

Студентки 2 курсу 9м групи, ФМТП,
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації

«Цивільне право та процес» _____ Кравець Олександри Іванівни

Науковий керівник

к. ю. н., доц. _____ Регурецька Олександра Вадимівна

Гарант освітньої програми

д.ю.н., проф. _____ Примак Володимир Дмитрович

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПРАВА АКЦІОНЕРА ЯК ОБ’ЄКТ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ	
1.1. Поняття та загальна характеристика прав акціонера.....	7
1.2. Гарантії реалізації прав акціонерів за законодавством України.....	22
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ	
2.1. Поняття та зміст захисту прав акціонерів.....	36
2.2. Порухення прав акціонерів як підстава правового захисту.....	45
2.3. Класифікація та характеристика способів захисту прав акціонерів.....	57
РОЗДІЛ 3. СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ	
3.1. Право акціонера на захист у судовому порядку.....	69
3.2. Судова практика визнання недійними рішень загальних зборів у господарських спорах.....	76
3.3. Непрямий позов як спосіб захисту корпоративних прав акціонерів.....	82
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96

ВСТУП

Актуальність теми. Основоположним нормативно-правовим актом, який регулює діяльність акціонерних товариств в Україні є Закон України «Про акціонерні товариства». Вказаний Закон був прийнятий ще у 2008 році, на заміну дещо застарілих норм існуючого Закону України «Про господарські товариства». Він врегулював багато питань, які не були належним чином закріплені у законодавстві, дав визначення поняттям, які не були розкриті та визначив принципи ведення корпоративних відносин. Зокрема, він врегулював багато таких питань, як проведення загальних зборів акціонерів, встановив вимоги до статуту акціонерного товариства, досить чітко окреслив компетенцію загальних зборів акціонерів та наглядової ради акціонерного товариства, однак він не вирішив усіх правових проблем, пов'язаних з встановленням необхідних гарантій та захистом прав акціонерів.

Крім того, завдяки стрімкому розвитку економіки та бізнесу з'явилися нові проблеми, які також потребують належного законодавчого вирішення, тому обрана тематика дослідження і по цей день залишається актуальною.

Багато наукових досліджень в даному напрямку побудовані та ґрунтуються на тому, що в чинному законодавстві України є ряд неузгоджених моментів та правових колізій, які виникають при застосуванні на практиці. Саме це і призводить до того, що судові органи влади вимушені розглядати величезну кількість справ, що є логічним наслідком недосконалості законодавства.

Послідовною та безумовно важливою умовою досягнення всебічного захисту прав та законних інтересів акціонерів є комплексна взаємодія усіх галузей права: господарського, цивільного, трудового, податкового, адміністративного та кримінального. Дослідження законодавства та судової практики тільки підтверджує те, що недосконала правова розробка механізмів та способів захисту прав акціонерів призводить до серйозних ускладнень у їх практичному застосуванні. Сучасне законодавство містить безліч понять та категорій, тлумачити які повинен суд, вже при вирішенні конкретних правових питань, що, в

свою чергу, створює нерівність при захисті прав акціонерів, і як наслідок, тягне за собою прийняття різних за змістом судових рішень щодо однакових правових ситуацій.

В даній роботі було використано такі наукові розробки і досягнення, які містяться в працях сучасних українських дослідників, зокрема: С.О. Дудов, О.А. Воловик, О.М. Вінник, М.В. Венецької, С.Демченко, О.В. Дзери, І.О. Дзери, У.З. Ватаманюк-Зелінська, О.Р. Кібенко, І.М. Кучеренко, В. М. Кравчук, Р.А. Майданика, Н.М. Мироненко, О.А. Підпригори, О.В. Регурецької, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Є.О. Харитонова, Я.М. Шевченко, М.Й. Штефана, В.С. Щербини, О.В. Щербини, та інших правознавців.

Мета і завдання дослідження. Мета даної роботи полягає в аналізі правового захисту прав акціонерів, розробці практичних рекомендацій, які спрямовані на вдосконалення системи захисту прав акціонерів.

Досягнення вказаної мети потребує комплексного вирішення таких **завдань** як, зокрема:

- навести загальну характеристику прав акціонерів;
- дослідити гарантії реалізації прав акціонерів;
- розглянути найпоширеніші порушення прав акціонерів;
- викласти цілісну систему способів захисту прав акціонерів шляхом класифікації способів;
- дослідити характеристику та класифікацію способів захисту прав акціонерів, визначити їх особливості;
- розглянути судовий захист прав акціонерів, шляхом звернення до господарського суду;
- проаналізувати практику визнання недійними рішень загальних зборів;
- обґрунтувати впровадження непрямого позову як можливого способу захисту прав акціонерів.

За результатами дослідження поставлених завдань було сформульовано наукові висновки та запропоновано конкретні пропозиції щодо удосконалення системи захисту прав та інтересів акціонерів.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини у сфері захисту акціонерами своїх прав.

Предметом дослідження правові засади захисту прав акціонерів в Україні.

Методами дослідження, що використовувалися у процесі роботи над випускною кваліфікаційною роботою стали: формально-логічний, історико-правовий, діалектичний, системно-функціональний, порівняльно-правовий та деякі інші загальні та спеціальні наукові методи дослідження.

Завдяки компіляції вищезазначених методів було опрацьовано положення нормативно-правових актів та судових рішень у сфері корпоративного права, досліджено поняття та особливості об’єктів захисту прав акціонерів. Було звернено окрему увагу на важливість законодавчого закріплення гарантій прав акціонерів, розроблено теоретичні на практичні рекомендації щодо вдосконалення вже існуючих правових норм.

Саме використання таких методів дослідження надало можливість розробити пропозиції щодо удосконалення законодавства України у сфері захисту корпоративних прав акціонерів. При цьому, в роботі також досить детально досліджується законодавство зарубіжних країн в частині корпоративних відносин та проводиться паралель з національним законодавством.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що проаналізувавши наукові юридичні надбання, норми чинного законодавства, судову практику, було сформульовано теоретичні висновки щодо вдосконалення чинного законодавства.

Матеріали даного наукового дослідження в своєму змісті мають комплексну характеристику системи захисту прав акціонерів, визначають певні особливості застосування загальних способів захисту цивільних прав до прав акціонерів, розгляду корпоративних спорів у господарському процесі, що має як прикладне так і практичне значення.

Практичне значення наукової роботи. Випускна кваліфікаційна робота має цільову спрямованість. Зроблені висновки і пропозиції, які містяться в роботі, можуть бути використані для подальшої розробки цивільного права та розвитку цивільного законодавства, а також можуть сприяти вдосконаленню практики

Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку та господарських судів при здійсненні ними функцій щодо захисту прав акціонерів.

Публікації. Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у науковій статті «Правові проблеми захисту права акціонерів на управління товариством», що опублікована у збірнику «Правове забезпечення підприємницької діяльності» Частина 2. – К.: Київ. нац. торг-економ. ун-т. – 2018. – с. 112-116.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, які включають в себе вісім підрозділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 105 сторінок, із яких основна частина роботи займає 93 сторінки. Список використаних джерел складається з 102 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ПРАВА АКЦІОНЕРА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

1.1. Поняття та загальна характеристика прав акціонера

Корпоративне управління та захист прав акціонерів є необхідними умовами для залучення капіталу. Дослідження сфери вітчизняного корпоративного управління почалося після створення перших акціонерних товариств, які утворилися внаслідок приватизації державних промислових підприємств. Питання захисту прав акціонерів в Україні є актуальним, так як без нього неможливий розвиток корпоративного управління.

Дослідженню правової природи корпоративних прав приділяли увагу багато вчених: С. В. Артеменко, О. М. Віник, О. Н. Виноградова, Н. С. Глусь, В. В. Долинська, В. М. Кравчук, І. М. Кучеренко, Л. С. Нецька, М. Я. Рупняк, І. В. Спасибо-Фатєєва, О. В. Щербина та інші.

У працях вищеперелічених авторів також порушуються питання розробки механізмів захисту прав акціонерів в Україні, досліджуються різні підходи для ефективного впровадження тих чи інших способів захисту прав акціонерів. Однак, в результаті цих досліджень так і не було сформовано єдиного комплексного підходу до вирішення зазначеної проблеми.

Аналіз перелічених досліджень дозволяє зробити висновок, що існують прогалини у чинному законодавстві України саме у сфері корпоративного управління й захисту прав акціонерів та актуальною залишається проблема підвищення рівня корпоративної культури в акціонерних товариствах. При дослідженні питання захисту прав акціонерів, на нашу думку, варто розглянути поняття корпоративних прав акціонерів, оскільки за своєю структурою це поняття є складним і виступає безпосереднім об'єктом правового захисту.

Закон України «Про акціонерні товариства» визначає поняття корпоративних прав як сукупність майнових і немайнових прав акціонера - власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на

участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами [7].

Спасибо-Фатєєва І.В. у своєму дослідженні визначає корпоративні права акціонерів як сукупність майнових (право на одержання певної частини прибутку (дивідендів) акціонерного товариства й активів у випадку його ліквідації) і немайнових прав (право на участь в управлінні ним) [88, с.13].

Погоджуючись з даною думкою, варто зазначити, що корпоративні права є самостійним об'єктом цивільних прав до складу яких входять як майнові, так і немайнові права. Слід зазначити, що перелічені у ст. 116 Цивільного кодексу України права учасників господарського товариства не становлять вичерпного переліку правомочностей, що входять до змісту корпоративних прав. Адже, згідно із ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України корпоративне право може включати й інші правомочності, які передбачаються у законі або в установчих документах господарського товариства.

В законодавстві права акціонерів визначені в ст. 116 Цивільного кодексу України, статтях 25-26 Закону України «Про акціонерні товариства», ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» та в інших актах законодавства. Варто зазначити, що Закон України «Про акціонерні товариства» розмежовує права акціонерів на дві категорії: права акціонерів - власників простих акцій та права акціонерів - власників привілейованих акцій. Якщо перші мають можливість впливати на всі питання пов'язані з управлінням товариством, то другі обмежені лише правом голосу при вирішенні найголовніших питань щодо розподілу прибутку або вирішення подальшої долі товариства та його акцій.

Проаналізувавши відповідні акти з метою уніфікації прав акціонерів, можна виділити, що до основних прав акціонерів належать такі: брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах, крім випадків, передбачених законом; брати участь у розподілі прибутку акціонерного товариства та одержувати його частку (дивіденди)

пропорційно частці кожного з учасників; вийти в установленому порядку з товариства; одержувати інформацію про діяльність товариства.

Право брати участь в управлінні справами акціонерного товариства за своєю структурою є складним, оскільки воно об'єднує в собі кілька прав, пов'язаних з діяльністю акціонерів щодо управління товариством [77, с. 198].

Відносини щодо управління акціонерним товариством формують та виражають волю юридичних осіб, які є його органами і виступають від імені та в інтересах самого товариства.

Органами управління акціонерним товариством є: загальні збори акціонерів - вищий орган товариства; наглядова рада - представляє інтереси акціонерів у проміжках часу між проведенням загальних зборів, а також контролює діяльність виконавчого органу; виконавчий орган (колегіальний - правління чи дирекція або одноособовий - директор чи генеральний директор), передбачений статутом, - керує поточною діяльністю товариства та представляє його у відносинах з третіми особами; ревізійна комісія (ревізор) - контролює фінансово-господарську діяльність виконавчого органу [91, с. 82].

Принципами побудови системи органів акціонерного товариства є: розмежування компетенції між його органами; централізація функцій управління й контролю за діяльністю товариства - забезпечення ефективного контролю за діяльністю виконавчого органу зі сторони наглядової ради й підзвітність самої наглядової ради загальним зборам акціонерів; колегіальна побудова більшості органів управління акціонерного товариства, що призводить до використання методу «підпорядкування меншості більшості», разом з тим застосовуються механізми захисту інтересів меншості [76].

До висновку про комплексний характер акціонерних правовідносин прийшли О.М.Вінник та В.С.Щербина: такі відносини включають елементи майнових (щодо формування майна та його використання), зобов'язальних (щодо укладання акціонерним товариством та його засновниками угод, спрямованих на виконання функцій та зобов'язань перед акціонерами, кредиторами товариства, найманими працівниками), організаційних або управлінських правовідносин (щодо

виконання засновниками дій, спрямованих на організацію товариства, щодо управління справами останнього, а також державного регулювання акціонерної справи). Відносини, які виникають між органами управління, вони відносять до організаційних (управлінських) та до внутрішніх корпоративних (за різними критеріями) [52, с. 38].

Разом з цим, в науковій літературі відсутня однозначність у підходах до вирішення порушеного питання. Деякі вчені вважають що, корпоративне правовідношення не можна вважати різновидом цивільного, оскільки цивільне (зобов'язальне) правовідношення базується на рівності його сторін, у той час як рівність сторін корпоративного правовідношення виключена.

Проте, І.В.Спасибо-Фатєєва вважає, що корпоративні правовідносини в акціонерному товаристві за своєю природою є цивільно-правовими. Їх особливість проявляється в тому, що суб'єкти мають, окрім прав та обов'язків, також традиційні права як власники акцій. Корпоративні відносини являють собою суспільний зв'язок між особами-засновниками і підписувачами на стадії створення акціонерного товариства; далі корпоративні правовідносини складаються між акціонерами, між акціонерами і акціонерним товариством, між органами товариства і акціонерами [91, с. 83]. Як бачимо, І.В.Спасибо-Фатєєва не відносить до корпоративних відносини між органами управління акціонерного товариства, або просто оминає їх увагою.

Зважаючи на вищезазначені наукові позиції, можна визначити корпоративні відносини як особисті немайнові та майнові відносини, тобто цивільні правовідносини, які засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності учасників. При цьому, учасниками таких відносин є фізичні та юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Органи ж управління акціонерного товариства не є окремими учасниками цивільних правовідносин, вони представляють інтереси єдиної юридичної особи, якою є акціонерне товариство. Відносини з управління акціонерним товариством не можна вважати й господарсько-виробничими, оскільки останні виникають між

суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності. В той час, як органи управління не є окремими суб'єктами господарювання, безпосередньо не здійснюють господарської діяльності.

Важливим правом акціонера є право участі в загальних зборах акціонерів, що виникає з моменту зарахування цінних паперів на рахунок власника у зберігача (бездокументарна форма випуску) і реалізується шляхом участі акціонерів в голосуванні на загальних зборах.

Дане право закріплюється законодавством та забезпечується обов'язком акціонерного товариства повідомити про проведення загальних зборів акціонерного товариства та надсилання проекту порядку денного кожному акціонеру, зазначеному в переліку акціонерів, складеному в порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України [7].

Незважаючи на те, що Закон України «Про акціонерні товариства» (ч. 1 ст. 36) закріплює можливість ознайомлення з документами, які пов'язані з порядком денним, та визначає порядок як, коли і де з такими документами може ознайомитися акціонер, відповідальності акціонерного товариства за невиконання покладених на нього відповідних обов'язків не приділяється жодної уваги. Відповідно до ч. 5 ст. 11 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» за неопублікування, опублікування не в повному обсязі інформації та/або опублікування недостовірної інформації передбачається відповідальність юридичних осіб у розмірі до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [10]. Але даний вид відповідальності ніяк не гарантує та не забезпечує права акціонерів, оскільки ці кошти стягуються на користь держави.

Законодавець надає акціонерам право бути повідомленим про зміни в порядку денному загальних зборів акціонерів, якщо такі мають місце, а також право ознайомлюватися з документами, що стосуються порядку денного загальних зборів [71, с. 112].

Проте, проблемою реалізації цього права є відсутність переліку документів, які саме належать до числа «пов'язаних з порядком денним», в результаті чого,

загальні збори можуть приймати рішення, які потім можуть бути оскаржені акціонерами в судового порядку.

Як зауважує І.В. Спасибо-Фатєєва, суд може визнавати рішення загальних зборів недійсними без з'ясування того, чи могла присутність акціонера вплинути на результати голосування (якщо він був відсутній), і чи спричинило рішення загальних зборів заподіяння збитків цьому акціонеру [89, с.90].

Погоджуючись з думкою І.В. Спасибо-Фатєєвої, варто зауважити, що Постанова Пленуму Верховного Суду України № 13 від 24.10.2008 р. «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» встановлює, що при розгляді справ судам слід враховувати, що не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів господарського товариства, є підставою для визнання недійсними прийнятих на них рішень [19].

Безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів у зв'язку з прямою вказівкою закону є:

- прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення;
- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства;
- прийняття загальними зборами рішення про зміну статутного капіталу товариства, якщо не дотримано процедури надання акціонерам (учасникам) відповідної інформації.

На нашу думку, при вирішенні питання про недійсність рішень загальних зборів у зв'язку з іншими порушеннями, допущеними під час скликання та проведення загальних зборів, господарським судам варто оцінювати, наскільки ці порушення могли вплинути на прийняття загальними зборами відповідного рішення.

Іншим важливим питанням є участь у загальних зборах акціонера не безпосередньо самого, а через уповноважену особу шляхом видання відповідної довіреності.

Довіреності на право участі й голосування на загальних зборах мають бути видані в установленому законом порядку (довіреності від імені юридичних осіб підписуються керівником і посвідчуються печаткою юридичної особи (за наявності); довіреності від фізичних осіб вимагають нотаріального посвідчення).

Останньою новелою сучасного законодавства є впровадження безвідкличних довіреностей. В Законі України «Про акціонерні товариства» поняття безвідкличної довіреності визначено в ст.26-2.

При цьому, обов'язково слід зазначити, що безвідклична довіреність - це специфічний вид довіреності, оскільки її складення можливе лише у випадках, прямо передбачених законом. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» від 18.02.2018 року передбачено, що безвідклична довіреність видається з метою виконання або забезпечення виконання зобов'язань учасників товариства, предметом яких є права на частки або повноваження учасників, довіритель може зазначити у довіреності, що до закінчення її строку вона не може бути скасована без згоди представника товариства або може бути скасована лише у випадках, передбачених у довіреності [15].

Таким чином, з наведеного слідує, що безвідклична довіреність може надаватися також для реалізації домовленості сторін корпоративної угоди про голосування певним чином для забезпечення обов'язку відчужити корпоративні права.

Безвідклична довіреність з корпоративних прав дозволяє учаснику, на користь якого мають бути відчужені частки, здійснити від імені іншого учасника-довірителя всі дії необхідні для такого відчуження. Така довіреність підлягає нотаріальному посвідченню та автоматично припиняється при припиненні зобов'язання, для виконання або забезпечення виконання якого вона видана [73, с.133].

Новим Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 року, було закріплено, що відтепер, учасники

товариства можуть видавати безвідкличні довіреності, пов'язані з реалізацією належних їх корпоративних прав [16].

Вважаємо, що така новела має позитивний вплив задля покращення та розвитку підприємницької діяльності в Україні, однак може спричинити ряд нових проблем, пов'язаних із зловживанням представником свого становища.

Завдяки безвідкличній довіреності, довіритель може уповноважити особу – представника, діяти від його імені та в його інтересах. Однак, жодним чином не врегульовано питання, яким чином слід діяти, якщо на загальних зборах з'явилися як представник так і особа, яку він представляє. Особливістю саме безвідкличної довіреності є те, що довіритель не вправі відкликати дану довіреність до моменту вчинення певної дії або до моменту, який прописаний у самій довіреності. Виникає логічне питання, яким чином врегульовувати дану колізію.

Вважаємо, що необхідною умовою для уникнення таких ситуацій є обов'язок довірителя закріпити дане положення в тексті самої довіреності, задля уникнення такого роду неузгодженостей.

Ще однією не менш важливою проблемою є відповідальність за рішення, які були прийняті на загальних зборах акціонерного товариства. Специфічною ознакою безвідкличної довіреності є те, що вона може надаватися також для реалізації домовленості сторін корпоративної угоди про голосування певним чином для забезпечення обов'язку відчужити корпоративні права. Однак, залишається неврегульованим питання відповідальності представника у разі голосування, яке наносить шкоду інтересам акціонера від імені якого він діє. В даному випадку, акціонер, який погодився на представництво іншою особою, на свій страх і ризик покладає на себе відповідальність за можливі наслідки дій такого представника.

Вважаємо, що дане питання має бути законодавчо закріплене, зокрема, необхідно прописати у законодавстві санкції, які б передбачали відповідальність представника за дії, які суперечать інтересам акціонера від імені якого він виступає.

Кожен акціонер є інвестором, а тому він очікує отримати певний прибуток від вкладених ним активів. Право на отримання дивідендів є майновим правом кожного акціонера. Отриманий товариством прибуток може бути використаний в різних цілях: розподілений між акціонерами товариства у вигляді дивідендів, використаний для придбання цінних паперів інших емітентів, реінвестований у товариство, залишений на рахунку тощо.

Товариство виплачує дивіденди виключно грошовими коштами. Дивіденди виплачуються на акції, звіт про результати розміщення яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку. Виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів [65. с. 105].

Тобто, дивіденди можуть не сплачуватися по-перше, якщо звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку; по-друге, якщо власний капітал товариства менший, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю; по-третє, якщо товариство має зобов'язання про викуп акцій, поточні дивіденди за привілейованими акціями не виплачено повністю.

Крім того, відповідно до п.1 ч.3 ст. 158 Цивільного кодексу України, акціонерне товариство не має права оголошувати та виплачувати дивіденди до повної сплати всього статутного капіталу.

Зазначені вимоги загалом відповідають вимогам Європейського Союзу, що передбачені директивами Європейського Союзу стосовно корпоративного управління, щодо правового захисту прав акціонерів та отримали позитивні висновки відповідних спеціалістів за кордоном. Водночас, проведення аналізу цих вимог дозволяє виявити недоліки, які в подальшому можуть мати негативний вплив на всю систему корпоративного права.

Одним із найважливіших питань діяльності акціонерного товариства є прийняття рішення щодо виплати дивідендів. Відповідно до норм чинного законодавства України, прийняття рішення щодо виплати дивідендів належить до повноважень загальних зборів акціонерів.

Частиною 2 ст. 32 Закону України «Про акціонерні товариства» закріплено обов'язковість проведення щорічних зборів акціонерів, які повинні скликатися не пізніше 30 квітня наступного року за звітним. На цих зборах серед інших, розглядаються питання щодо затвердження річного звіту акціонерного товариства та здійснюється розподіл прибутків і збитків товариства [7].

Проте, жодним нормативним актом не встановлюється відповідальність за непроведення щорічних зборів акціонерів посадовими особами акціонерного товариства. Отже, законодавство містить прогалини, що надає можливість порушувати права акціонерів, у тому числі і щодо виплати дивідендів, у зв'язку з непроведенням загальних зборів акціонерів.

Ми вважаємо, що усунення цієї проблеми повинно бути здійснено на законодавчому рівні шляхом внесення відповідних змін до спеціального законодавства. При цьому варто встановити штрафні санкції для посадових осіб акціонерного товариства за винні дії, які призвели до порушення прав акціонерів, у зв'язку з непроведенням загальних зборів акціонерів.

На наш погляд, досить суперечливим є надання повноважень наглядовій раді товариства щодо встановлення дати складання переліку осіб, що мають право на отримання дивідендів. Зважаючи на те, що перехід прав власності на цінні папери пов'язаний з реєстрацією (зокрема, постійно трапляються випадки затягування реєстрації з різних причин) та інші суб'єктивні фактори, практична реалізація цієї норми буде супроводжуватись постійними скаргами та судовими розглядами. Було б доцільним поєднати дату складання переліку осіб, що мають право на отримання дивідендів до дати проведення загальних зборів акціонерів, які приймають це рішення [63, с. 198].

Направленим на захист прав акціонерів є положення щодо повідомлення акціонерів про дату, розмір, порядок та строки виплати дивідендів. Водночас, для

захисту прав акціонерів було б доречно зазначити у законі про направлення цього повідомлення рекомендованим листом [42, с. 62].

Відповідно до корпоративного законодавства Швеції та Фінляндії акціонери, що володіють не менш як 10% акцій, можуть вимагати від товариства обов'язкової виплати дивідендів у розмірі 50% від чистого прибутку. Такий розмір чистих активів спрямовується на виплату дивідендів і в Португалії, проте статутом або рішенням акціонерів, що володіють не менше 75% акцій, ця сума може бути зменшена. Законодавство Греції передбачає спрямування на виплату дивідендів не менше 35% від чистого прибутку, який залишається після обов'язкового 5% відрахування до резервного фонду [63, с. 186].

Як свідчить судова практика США, приблизно 25% справ за обвинуваченням директорів компаній у недобросовісній поведінці містять обвинувачення у недобросовісній дивідендній політиці (невиплата дивідендів або виплата неадекватних дивідендів) [71, с. 144].

Судова практика України також містить подібні прецеденти. Так, Вищий господарський суд України своєю постановою від 05.12.2017 р. у справі № 902/1309/15 за позовом акціонера до Товариства з обмеженою відповідальністю «Можайське» про стягнення частки вартості майна і частки прибутку товариства та визнання недійсним рішення в частині виплати акціонеру його частки в статутному капіталі постановив, що згідно з п. 3.1 постанови пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» під час розгляду справ у спорах про стягнення сум дивідендів, господарські суди повинні виходити з того, що відповідно до пункту «д» частини п'ятої та частини шостої статті 41, статті 59 Закону України «Про господарські товариства», пунктів 11, 12 частини другої статті 33 Закону України «Про акціонерні товариства», статті 15 Закону України «Про кооперацію», затвердження річних результатів діяльності юридичної особи, порядку розподілу прибутку, строку та порядку виплати частки прибутку (дивідендів), належить до виключної компетенції загальних зборів. Суд має право прийняти рішення про стягнення дивідендів лише за наявності рішення

загальних зборів юридичної особи про спрямування прибутку на виплату дивідендів, на підставі якого визначаються розмір належних позивачу - учаснику (акціонеру, члену) дивідендів, строки та порядок їх виплати. Прийняття господарським судом рішення стосовно спрямування прибутку (частини прибутку) юридичної особи на виплату дивідендів виходить за межі компетенції господарського суду [21].

Зважаючи на те, що акціонери з певних причин не завжди мають можливість на отримання інформації про виплату дивідендів та скористатись своїм правом на їх отримання, цілком логічним було б збільшити строки позовної давності за вимогами виплати дивідендів. У цьому відношенні корпоративне право зарубіжних країн лояльніше ставиться до застосування звернень щодо виплати дивідендів.

Зокрема, у законодавстві деяких країн Європи, таких як Швеція, Фінляндія та Португалія закріплено положення, яким передбачено, що дивіденди, які залишалися не витребуваними протягом 12 років із моменту їх оголошення, можуть перейти у власність компанії, відповідно до рішення виконавчого органу [63, с. 192].

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що нині право акціонера на дивіденди як особливі майнові відносини в умовах існування великої кількості регулюючих нормативно-правових документів потребують чіткого законодавчого врегулювання у контексті права Європейського Союзу.

У випадку порушення права акціонера на отримання дивідендів, на нашу думку, варто було б встановити відповідальність за їх невиплату шляхом закріплення норми в спеціальному законодавстві. В цій нормі потрібно встановити, що акціонерне товариство несе відповідальність за порушення строків виплати дивідендів. В такому випадку товариство зобов'язане сплатити дивіденди з урахування встановленого індексу інфляції за весь час прострочення у розмірі 3% річних від простроченої суми, якщо інший розмір не передбачений в установчих документах, договорі або законі.

Ще одним важливим правом акціонера є право на отримання інформації про господарську діяльність акціонерного товариства, що полягає в тому, що це одна з головних умов залучення капіталу. Особа, яка внесла кошти, потребує знати не лише на що вони витрачені та який дохід вони принесуть, а й те, чи зможе акціонер взагалі повернути вкладені в акції товариства кошти [101, с. 79].

В законодавстві зазначено, що акціонерне товариство в особі органів управління зобов'язане надати акціонеру на його вимогу для ознайомлення річні баланси, звіти товариства про його діяльність, протоколи зборів, протоколи правління, внутрішні нормативні документи товариства.

Інформацію про діяльність товариства можна умовно поділити на публічну (вільного доступу для всіх суб'єктів), відкриту (яка може надаватись учасникам товариства) та конфіденційну (з обмеженим доступом). За рахунок останнього, право акціонера на отримання інформації може бути обмежено товариством шляхом встановлення спеціального доступу до конфіденційної інформації, проте, відповідний порядок має бути чітко визначений у внутрішніх документах товариства.

Невизначеність такої інформації створює ряд проблем. З одного боку позбавляє акціонера можливості реалізувати своє право на доступ до інформації стосовно діяльності акціонерного товариства, але з іншого, доступ до всієї інформації акціонерного товариства може зробити товариство незахищеним перед конкурентами.

Відповідно до ст. 39 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» товариство, як емітент акцій, зобов'язане своєчасно та в повному обсязі розкривати інформацію про свій фінансово-господарський стан та результати діяльності у строки, встановлені законодавством, про будь-які дії, які можуть вплинути на його фінансово-господарський стан та призвести до значної зміни ціни на його цінні папери, а також інформацію про власників великих пакетів акцій [8].

Крім того, відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», акціонерне товариство зобов'язане щорічно подавати звіт про результати

фінансово-господарської діяльності до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, який, є регульованою інформацією про емітента та підлягає розкриттю емітентом не пізніше 30 квітня року, наступного за звітним. Річна інформація повинна залишатися в публічному доступі на власному веб-сайті емітента протягом щонайменше 10 років після її розкриття[8].

Сучасний стан вирішення зазначеного питання свідчить про необхідність доопрацювання механізму, здатного забезпечити доступ акціонерів до регулярної та достовірної інформації про акціонерне товариство, що дозволяє оцінити діяльність конкретного акціонерного товариства.

На нашу думку, право акціонерів на отримання інформації про фінансово-господарську діяльність акціонерного товариства має детально врегульовуватися саме через внутрішню нормативну документацію. З огляду на це, заслуговує на уваги практика вирішення відповідного питання шляхом розробки та затвердження внутрішніх положень акціонерними товариствами, що має здійснюватися усіма без винятку акціонерними товариствами.

Таке положення має бути затверджене загальними зборами акціонерів або уповноваженим ним органом із зазначенням форми звернення акціонерів, строків та місця надання інформації, можливостей робити виписки та копії з наданих документів. Адже кожне акціонерне товариство, в такому випадку, матиме змогу встановити оптимальний доступ до інформації для акціонерів і захистити внутрішню безпеку товариства, шляхом встановлення обмежень на доступ до інформації.

На наш погляд, важливим моментом тут є те, щоб товариство забезпечило регулярність надходження інформації до акціонерів. Це, з одного боку, дозволить вчасно виявляти і виправляти помилки в діяльності товариства, а з іншого, підвищить довіру акціонерів до акціонерного товариства.

Іншим важливим моментом є визначення періоду за який акціонер має право отримати інформацію про діяльність товариства. Зокрема, в ст. 78 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено, що кожен акціонер має право на отримання інформації про діяльність товариства. Це стосується також осіб, які

придбавають акції, однак, в законі не передбачено норми, яка б визначала за який період акціонер(який купив акції товариства) має право отримати інформацію про діяльність акціонерного товариства. Це створює ряд проблем, оскільки незрозумілим залишається питання, чи може новий акціонер отримати інформацію про попередні договори або звіти товариства, чи може він ознайомитися з документами, які були підписані або затверджені до його входу. Проаналізувавши судову практику стає зрозумілим, що суди, при вирішенні аналогічних справ, обмежують права акціонерів на ознайомлення з інформацією та документами товариства саме моментом придбання акції, тобто, акціонер має право на отримання інформації про товариство в якому він придбав акції лише за період коли він вже був повноцінним акціонером. Вважаємо, що ст.72 Закону України «Про акціонерні товариства» слід доповнити ч.6 в якій прописати, що акціонер, який придбав та/або будь-яким іншим чином отримав право на акції акціонерного товариства, має право на отримання інформації лише за період після того коли він вже набув право на акції.

Проаналізувавши норми законодавства та погляди науковців, можна визначити права акціонера як сукупність майнових і немайнових прав, які впливають із права власності на акцію акціонерного товариства, що включають у себе правомочності брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах, крім випадків, передбачених законом; брати участь у розподілі прибутку акціонерного товариства та одержувати дивіденди; вийти в установленому порядку з акціонерного товариства; одержувати інформацію про діяльність товариства та здійснювати інші правомочності, які передбачені в законі чи в установчих документах акціонерного товариства.

Права акціонерів потребують належного законодавчого закріплення, яке б дозволило уникнути їх порушення, а це можливо лише при належному правовому регулюванні. Таким чином, пропонуємо ввести додаткові межі відповідальності за порушення права акціонера на отримання дивідендів.

Ми вважаємо, що Закон України «Про акціонерні товариства» необхідно доповнити спеціальною нормою «Порушення порядку проведення загальних зборів». На нашу думку, текст статті повинен бути таким:

«Порушення емітентом порядку скликання або проведення загальних зборів акціонерного товариства, порядку обрання членів органів управління товариства, порядку або строку виплати дивідендів за наявності відповідного рішення загальних зборів - тягне за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення посадовою особою емітентом порядку скликання або проведення загальних зборів акціонерного товариства, непроведення щорічних загальних зборів - тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на таку посадову особу.

Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягнуть за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.»

2.1. Гарантії реалізації прав акціонерів за законодавством України

Розвиток акціонерної форми підприємницької діяльності в будь-якій країні закономірно вимагає захисту прав фізичних та юридичних осіб, що впливають із участі в акціонерному товаристві. Проблема гарантування реалізації корпоративних прав акціонерів є надзвичайно актуальною, а тому вимагає належного правового регулювання з боку держави.

Запорукою ефективності такого правового регулювання є вдосконалення законодавства, що чітко окреслює правовий статус та засади діяльності

акціонерних товариств, встановлює гарантії реалізації прав акціонерів, різноманітні способи та механізми, спрямовані на забезпечення захисту цих прав. В Україні питанню реалізації прав акціонерів присвячено лише декілька статей Закону України «Про акціонерні товариства».

Юридичні гарантії цивільних прав, у тому числі корпоративних прав, є правовою умовою, що забезпечує реалізацію корпоративних прав, складовою частиною механізму здійснення суб'єктивних прав. Отже, їх дієвість і ефективність залежить від чіткості, системності та повноти відображення таких гарантій безпосередньо у законодавчих актах [99, с. 301].

Виходячи із наукових юридичних джерел, поняття «здійснення корпоративних прав» визначається як поведінка суб'єкта корпоративних правовідносин, спрямована на реалізацію тих можливостей, які передбачені змістом корпоративного права, шляхом вчинення ним конкретних вольових дій.

Н.Л. Мандюк вважає, що у нинішніх умовах реалізація корпоративних прав здійснюється у межах зобов'язальних правовідносин. Погоджуючись з цією думкою, варто зазначити, що сучасна корпоративно-правова теорія ще не винайшла механізму реалізації корпоративних прав, який не відповідав би ознакам зобов'язальних правовідносин [73, с. 140].

Аналіз чинного законодавства дає змогу зробити висновок, що реалізація корпоративних прав фізичних осіб забезпечується гарантіями, які надають можливість здійснення учасником своїх корпоративних прав, їх охорону, а у випадку протиправних посягань - захист.

Право учасників господарських товариства на захист регламентується загальними приписами діючого цивільного законодавства України і є невід'ємною гарантією здійснення корпоративних прав та інтересів, що окрім кодифікованого акта, визначається низкою спеціальних законів.

Поряд з цивільно-правовими гарантіями, варто врахувати особливості, які передбачені нормами Законів України «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про

депозитарну систему України», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань».

Цивільно-правові гарантії являють собою засоби, що забезпечують реалізацію прав і законних інтересів, заходів охорони й захисту порушених прав. Загальноправові гарантії, встановлені цивільним законодавством, зводяться до визнання необхідності безперешкодного здійснення цивільних прав, забезпечення відновлення порушених прав можливостями судового захисту.

Однак, особливості правової природи майнових і немайнових прав акціонерів вимагають спеціальних гарантій їх здійснення й захисту.

Підтримуючи цю думку вважаємо, що розширення та закріплення спеціальних гарантій акціонерів є невід'ємною потребою сьогодення, що дозволить більш ефективно захищати їх права та інтереси.

Спеціальні гарантії прав акціонерів виражаються в першу чергу в тому, що відповідно до Цивільного кодексу України, норми акціонерного законодавства визначають коло прав і обов'язків акціонерів, а також забезпечують захист прав та інтересів акціонерів (ч. 1 ст. 1 Закону України « Про акціонерні товариства») [82, с.12].

Такий підхід до визначення правових гарантій має істотне значення, оскільки виявлення й забезпечення балансу інтересів акціонерного товариства та його акціонерів, а також механізмів захисту їх прав, є одним з основних завдань правового регулювання діяльності акціонерних товариств, реалізації прав їх акціонерами.

На нашу думку, до системи спеціальних юридичних гарантій корпоративних прав фізичних осіб можна віднести наступні елементи гарантування.

Першою гарантією є повна фіксація змісту корпоративних прав у законі, оскільки дуже часто використання учасниками товариства своїх корпоративних прав супроводжується різноманітними зловживаннями і порушеннями. Саме тому, дуже важливим є повна та чітка фіксація змісту корпоративних прав на законодавчому рівні.

Другою необхідною гарантією є реалізація права акціонера на доступ до інформації про діяльність акціонерного товариства. Надання недостовірної інформації чи взагалі ненадання учасникам відомостей про господарську діяльність акціонерного товариства унеможливилює здійснення останніми права на управління акціонерним товариством.

Вважаємо, що забезпечення даного обов'язку має виражатися шляхом встановлення на законодавчому рівні не лише гарантій щодо обсягу та чіткого переліку такої інформації, а й відповідальності за ненадання або надання товариством інформації, яка не відповідає дійсності.

Зокрема, на законодавчому рівні потребують врегулювання наступні питання:

- встановлення мінімального обсягу інформації та чіткого порядку, на підставі якого учасник зможе отримати необхідну йому інформацію (визначити процедуру подання запиту та отримання інформації);

- визначення співвідношення інформації, що може бути надана учаснику (акціонеру), та інформації, яка становить комерційну таємницю. При цьому дана неврегульованість в законодавстві, на практиці часто виступає правовою підставою для відмови у наданні необхідної акціонеру інформації, посиляючись на її конфіденційність;

- визначення обмежень щодо періоду часу, за який учасник (акціонер) може вимагати надання інформації про діяльність товариства.

На даний час акціонерне товариство зобов'язане надавати акціонеру на його вимогу лише документи звітного характеру (річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства) та інформацію, що міститься в установчих документах товариства, а не будь-яку інформацію щодо господарської діяльності товариства, яка виключає гарантованість права на інформацію та як наслідок - корпоративних прав на управління.

Третьою обов'язковою спеціальною гарантією є державний контроль за законністю створення, зміни й припинення статусу юридичної особи, а також за

здійсненню операцій на ринку цінних паперів. Жодне акціонерне товариство не може функціонувати без дотримання правил і обмежень, установлених державою. Функціонування господарських структур є предметом державного впливу, нагляду і контролю. Так, за допомогою процедури державної реєстрації, держава здійснює контроль за порядком реєстраційного обліку суб'єктів господарювання, забезпечуючи легітимність виникнення, зміни та припинення їх правового статусу.

Необхідно зауважити, що в Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» надано наступне визначення державного реєстратора - особа, яка перебуває у трудових відносинах з суб'єктом державної реєстрації, нотаріус. Виходячи з того, що основною функцією державного реєстратора є проведення державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності, для визначення поняття державного реєстратора необхідно ознайомитися з визначенням поняття державної реєстрації і реєстрації взагалі та дослідженнями науковців з даного питання.

Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», а саме ст. 1 зазначає, що державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб підприємців - офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, громадського формування, засвідчення факту наявності відповідного статусу громадського об'єднання, професійної спілки, її організації або об'єднання, політичної партії, організації роботодавців, об'єднань організацій роботодавців та їхньої символіки, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу - підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій, передбачених Законом [11].

Тобто, з огляду на дане визначення, державний реєстратор - це посадова особа, яка засвідчує факт створення або припинення юридичної особи, засвідчує факт набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, а також

вчиняє інші реєстраційні дії, які передбачені цим Законом, шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру.

Державна реєстрація виступає як певна передумова, умова у реалізації права на підприємницьку діяльність, певний етап здійснення цього права. Тому державний реєстратор у даному випадку, буде виступати як посадова особа, яка діє відповідно до законодавства та від імені держави і сприяє реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність, надає можливість реалізації даного права.

Гарантії у сфері реалізації захисту прав акціонерів, які включають два елементи: організаційний та нормативний. Корпоративний інтерес фізичних осіб - учасників акціонерного товариства - реалізується як через безпосереднє здійснення прав, наданих законом та внутрішньо-корпоративними актами товариства, у тому числі права на захист (нормативний елемент) так і опосередковано, через діяльність органів управління акціонерного товариства (організаційний елемент) [40, с.15].

Нормативний елемент полягає у визначенні корпоративним законодавством засобів, за допомогою яких акціонери мають реальну можливість здійснювати юридично значимі дії, обумовлені його правовим статусом, та існує в нерозривному зв'язку із внутрішньо-корпоративними механізмами, що сприяють реалізації й захисту прав акціонерів [70, с.299].

Так, організаційний елемент гарантування права на захист акціонера можна розглядати через відновлення порушених прав за допомогою ради директорів, за допомогою якої відповідно до статей 58-61 Закону України «Про акціонерні товариства» забезпечуються загальні умови реалізації прав акціонерів. У випадку, якщо такий орган управління в акціонерному товаристві не створений або не передбачений, акціонери позбавляють себе й товариство в цілому відповідних гарантій.

Четвертою спеціальною гарантією є узгодження інтересів міноритарних і мажоритарних акціонерів. Важливим законодавчим інструментом захисту та

гарантування прав дрібних акціонерів від несумлінних дій великих акціонерів є правила про схвалення угод, у здійсненні яких є певна заінтересованість.

Так, міноритарний акціонер визначається як акціонер товариства, що має так мало акцій відносно їхньої загальної кількості, що не спроможний контролювати управління товариством та обирати директорів. Тобто ця обмеженість закладена в концепції, суті цього поняття. Основними проблемами, з якими стикаються міноритарні акціонери, є ігнорування їх прав у процесі прийняття важливих рішень, позбавлення дивідендів, ненадання інформації про діяльність товариства [81, с.94].

Мажоритарний акціонер може прийняти рішення всупереч інтересам не тільки міноритарного акціонера, а й товариства. Варто зазначити, що міноритарні акціонери можуть зловживати своїми правами так само, як і мажоритарні: передавати інформацію про діяльність товариства зацікавленим особам, оскаржувати дії менеджменту товариства, втягуючи товариство в тривалі судові процеси, доводячи обмеження своїх прав у суді, подавати заяви про протиправні дії менеджменту до органів Міністерства внутрішніх справ і прокуратури, ініціювати перевірки товариства фіскальними органами, оскаржувати законність покупки контрольного пакета акцій, блокувати проведення загальних зборів акціонерів шляхом звернення до суду.

Механізм узгодження інтересів мажоритаріїв та міноритаріїв при укладанні угоди між ними можна реалізувати на основі укладення угоди між ними. В ній повинні бути прописані основні моменти управління підприємством, досягнення згоди під час голосування, закладений принцип відсутності безвихідних ситуацій. Майбутні акціонери перед прийняттям рішення про купівлю цінних паперів підприємства повинні ознайомитися з цією угодою. У разі згоди з її основними положеннями - стати мажоритарієм чи міноритарієм товариства [90, с.16].

Розвиток європейських інтеграційних процесів також поставив на порядок денний питання уніфікації регулювання таких важливих суб'єктів економічного життя, як компанії та встановлення гарантій реалізації прав їхніх учасників. Значною мірою таке регулювання зосередилося на діяльності великих компаній,

створених у формі акціонерних товариств, хоча певні норми застосовуються і до товариств з обмеженою відповідальністю, товариств з додатковою відповідальністю, командитних товариств.

Більшість норм права Європейського Співтовариства, які стосуються діяльності компаній, мають загальний характер та можуть бути використані в українському законотворенні, оскільки Україна відповідно до Угоди про партнерство і співробітництво зобов'язалася привести у відповідність норми національного законодавства і в такій сфері, як діяльність компаній. Тому, на нашу думку, варто проаналізувати законодавство ЄС, що регулює права та гарантії акціонерів.

Законодавчими актами ЄС, які стосуються прав акціонерів та гарантій їхньої реалізації, є відповідні директиви ЄС, оскільки Договором про заснування Європейського співтовариства у ст. 48 наведено лише поняття компаній та фірм та наголошено, що принцип свободи заснування та економічної діяльності у межах Співтовариства застосовується до компаній у тій самій мірі, що й до фізичних осіб. Директиви ЄС зачіпають права акціонерів лише фрагментарно та стосуються їхніх найбільш характерних порушень [64, с.198].

Однією із таких директив, що отримала широке застосування, є Перша Директива Ради від 9 березня 1968 р. 68/151/ЄЕС «Про координацію гарантій (застережних заходів), які вимагаються країнами-членами від компаній в рамках контексту другого абзацу Статті 58 Договору для захисту інтересів членів та інших з перспективою зробити такі гарантії однаковими в усьому Співтоваристві» [36, с.5]. Положення даної Директиви можна вважати гарантіями реалізації права акціонерів на інформацію, Директива визначила мінімальний обсяг тієї документації та інформації, яку компанія обов'язково повинна розкрити про себе.

Акціонери та інші зацікавлені особи повинні мати змогу ознайомитися з документами про заснування, статутом та змінами до нього; із даними про призначення, звільнення з посади та даними про осіб, які уповноважені представляти компанію у відносинах з третіми особами та в процесуальних діях, беруть участь в управлінні, нагляді чи контролі за компанією; із сумою

випущеного за підпискою акціонерного капіталу; балансовим звітом і рахунком прибутків та збитків за кожний фінансовий рік; із будь-якою зміною місця перебування компанії; даними про ліквідацію компанії та заявами до суду про визнання компанії недійсною, призначенням ліквідаторів, закінченням ліквідації.

Для порівняння, у ст. 89 Цивільного кодексу України та ст. 58 Господарського кодексу України надається невичерпний перелік відомостей, які підлягають включенню до державного реєстру, відкритого для загального ознайомлення, що конкретизується у ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» від 17 червня 2018 р. Обов'язок інформувати громадськість з даних питань встановлений іншими законодавчими актами, зокрема Законом України «Про цінні папери і фондовий ринок».

Слід зауважити, що Директива встановлює вимоги лише щодо одного аспекту принципу прозорості та відкритості інформації, а саме - необхідності публічного оголошення певної категорії інформації, не визначаючи тієї категорії інформації, яка може та повинна бути надана акціонерові на його вимогу, безпосередньо звернувшись до товариства, залишаючи вирішення цього питання на розсуд держав.

Наприклад, Закон Англії «Про компанії» регламентує такі питання, як склад осіб, що мають доступ до так званої корпоративної інформації, місце зберігання і ознайомлення з такою інформацією, можливість стягнення плати за ознайомлення з інформацією, а також можливість отримання копій із неї [47, с. 168].

Наступною Директивою, яка встановлює певні гарантії прав акціонерів, є Друга Директива Ради від 13 грудня 1976 р. 77/91/ЄЕС «Про узгодження, з метою зробити рівноцінними, захисних засобів, яких для охорони своїх та чужих інтересів держави-члени вимагають від компаній відповідно до змісту другого пункту ст. 58 Договору, і які стосуються створення відкритих акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю та збереження і зміни їхнього капіталу», у преамбулі якої зазначено, що метою її прийняття є узгодження національних положень, які стосуються створення та функціонування

компаній, а також зменшення чи збільшення їхнього капіталу, що є важливим для забезпечення мінімального рівноправного захисту як акціонерів, так і кредиторів відкритих акціонерних товариств з обмеженою відповідальністю [37, с.10].

Даною Директивою досить детально врегульовано такі моменти:

1. Порядок придбання акціонерним товариством власних акцій. Держави-члени повинні встановити принаймні такі умови цього придбання:

- надання відповідного дозволу загальними зборами, які визначають строки і умови таких придбань, максимальну кількість акцій, які можуть бути придбані, час, на який надається дозвіл, що не може перевищувати 18 місяців;

- номінальна вартість акцій, придбаних товариством, не може перевищувати 10 % підписного капіталу;

- придбання не повинно викликати зменшення чистих активів до розміру, вказаного у Директиві;

- операція може здійснюватися лише з повністю оплаченими акціями.

Крім того, Директива визначає обмеження, які накладаються на володіння акціонерним товариством такими придбаними акціями та необхідність висвітлення і обґрунтування такого придбання у річному звіті.

2. Порядок збільшення статутного капіталу. Директива вимагає дотримання таких умов у процесі збільшення статутного капіталу:

- рішення про будь-яке збільшення приймають загальні збори, однак, статутом чи загальними зборами може бути дозволено прийняття рішення про зростання підписного капіталу до певного розміру уповноваженим на це органом компанії. Таке уповноваження надається щонайбільше на 5 років і переглядається;

- акції, випущені для зустрічного задоволення, мають бути оплачені хоча б на 25 % їхньої номінальної вартості;

- акції повинні бути запропоновані акціонерам на основі переважного права, пропорційно до капіталу, представленого їхніми акціями. Статути не можуть скасовувати чи обмежувати дане право, проте це можна зробити за рішенням загальних зборів у кількості не менше як 2/3 голосів. Знову ж таки статути чи

загальні збори у цій самій кількості голосів можуть надавати повноваження обмежувати чи скасовувати переважне право органів компанії, уповноваженому приймати рішення щодо збільшення підписного капіталу не більше як на 5 років.

В Україні питання збільшення статутного капіталу врегульовано таким чином. Відповідно до ст. 159 Цивільного кодексу України питання зміни розміру статутного капіталу віднесено до виняткової компетенції загальних зборів.

Статтями 15 і 16 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено можливість збільшення статутного капіталу акціонерного товариства можлива шляхом підвищення номінальної вартості акцій або розміщення додаткових акцій існуючої номінальної вартості у порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Акціонерне товариство має право збільшувати статутний капітал після реєстрації звітів про результати розміщення всіх попередніх випусків акцій.

Щодо переважного права акціонера придбати акції, в Цивільному кодексі України обмежується одним положенням, відповідно до якого у випадках, встановлених статутом товариства і законом, може бути встановлене переважне право акціонерів на придбання акцій, що додатково випускаються товариством.

Закон України «Про акціонерні товариства» просто констатує наявність переважного права акціонерів на придбання акцій, що додатково розміщуються товариством, діє лише в процесі приватного розміщення акцій та встановлюється законодавством. І хоча загалом можна сказати, що українське законодавство відповідає у цій частині Директиві ЄС, на нашу думку, Директива, по-перше, детальніше врегульовує це питання, а по-друге, забезпечує більш гнучкі механізми реалізації переважного права акціонера на придбання акцій.

Директивою також детально врегульовано питання зменшення статутного капіталу, що забезпечило б належний захист акціонерів та кредиторів товариства. Отже, положення Другої Директиви Ради 77/91/ЄЕС переважно враховані в законодавстві України.

Інші дві Директиви ЄС (Третя Директива № 78/855 від 9 жовтня 1978 р. [34] і Шоста Директива 82/29 від 17 грудня 1982 р.) [39] присвячені такому

важливому питанню, як реорганізація акціонерних товариств, так як історія розвитку корпоративного законодавства в країнах Європи містить багато прикладів зловживань та колізій, пов'язаних саме з процесами реорганізації компаній. Принципами правового регулювання процесу реорганізації в контексті дотримання гарантій реалізації прав акціонерів є:

- обов'язкове передбачення положень про злиття у законах держав-членів та координація законів, що стосуються злиття;

- достатня та об'єктивна поінформованість акціонерів компаній, що зливаються, наскільки це можливо, аби їхні права були захищені.

З-поміж найбільш важливих вимог та механізмів, встановлених Директивами, можна відзначити:

- можливість ознайомлення акціонерів із документами про злиття чи поділ, зокрема із проектом злиття/поділу до проведення загальних зборів, що повинен включати спеціальні права власників акцій, які надаватимуться компанією, що купує;

- можливість ухвалення рішення про злиття лише загальними зборами акціонерів компаній у кількості не менш як $\frac{2}{3}$;

- вимога до керівництва компанії, яка бере участь у злитті (приєднанні), надати акціонерам детальний письмовий звіт з обґрунтуванням угоди про злиття, особливу увагу приділивши обґрунтуванню коефіцієнта обміну акцій;

- вимога про розкриття членами виконавчого та контрольного органів компанії, що бере участь у злитті (приєднанні), даних про будь-які пільги, які їм будуть надані у процесі злиття, аби попередити акціонерів про можливий конфлікт інтересів;

- видача акціонерам компанії, що ліквідується, акцій компанії, яка купує, і готівкової виплати, якщо вона не перевищує 10 % номінальної вартості акцій;

- що стосується поділу, то, якщо розміщення акцій у компаніях- правонаступниках, які утворилися внаслідок поділу (виділення), здійснюється у співвідношенні часток акціонерів іншому, ніж те, яке існувало в компанії-

посередниці, акціонерам меншості має надаватися право вимагати викупу їхніх акцій за справедливою ціною, а спори щодо ціни мають вирішуватись судом.

На сьогодні, українське законодавство в цьому обмежується лише коротким викладом визначень видів реорганізації та зазначенням того, що реорганізація товариства відбувається за рішенням вищого органу товариства.

На нашу думку, корпоративне законодавство повинно регламентувати чітку систему гарантій, яка б забезпечила акціонерам реальну можливість безперешкодного здійснення своїх корпоративних прав, їх охорону, а у випадку протиправних посягань - захист.

Слід зазначити, що державна політика України щодо адаптації законодавства формувалася як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів до нормопроєктування, обов'язкового врахування вимог законодавства Європейського Союзу під час нормопроєктування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроєктного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України.

Елементом адаптації законодавства в аспекті захисту прав акціонерів мала стати перевірка проектів законів України та інших нормативно-правових актів на їх відповідність, з метою недопущення прийняття актів, які суперечать нормативним актам Європейського Союзу. Варто зазначити, що корпоративне законодавство України не цілком відповідає нормативним актам Європейського Союзу, проте здійснюється систематична адаптація законів в цій сфері.

Існують різні наукові погляди на проблему визначення гарантії реалізації корпоративних прав акціонерів. На нашу думку, гарантії реалізації корпоративних прав акціонерів можна визначити як можливості здійснення акціонерами своїх прав, їх охорони, а у випадку протиправних посягань - захисту.

Проаналізувавши праці науковців та чинне законодавство, ми вважаємо, що до системи спеціальних юридичних гарантій корпоративних прав фізичних осіб можна віднести наступні елементи гарантування:

- повну фіксацію змісту корпоративних прав у законі;

- реалізацію права акціонера на доступ до інформації про діяльність акціонерного товариства;
- державний контроль за законністю створення, зміни й припинення статусу юридичної особи, а також за здійсненням операцій на ринку цінних паперів;
- узгодження інтересів міноритарних і мажоритарних акціонерів.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ

2.1. Поняття та зміст захисту прав акціонерів

Предметом наукової полеміки та дискусії є співвідношення таких понять як «правова охорона» («охорона цивільних прав») і «правовий захист» («захист цивільних прав»). Найбільш поширеною є позиція, згідно з якою захист прав є вузьким поняттям і охоплюється поняттям «охорона прав».

Так, на думку Я. М. Шевченко, «...поняття охорони включає в себе поряд із заходами економічного, політичного, ідеологічного характеру, що забезпечують нормальне регулювання суспільних відносин, попередження правопорушень, усунення причин, що їх породжують (регулятивні норми), також і заходи, спрямовані на поновлення чи визнання прав у разі порушення чи оспорювання їх, а саме - захист (охоронні норми)» [56, с. 197].

Можна погодитись з зазначеною думкою, так як захист є лише однією із складових охорони прав, тому він є більш вузьким поняттям. Отже, охорона прав і захист прав не є тотожними поняттями. Можна зробити висновок, що закони, які регламентують порядок охорони певних об'єктів, містять як норми, що встановлюють правила поведінки суб'єктів по відношенню до охоронюваного об'єкту, так і порядок захисту цих об'єктів від протиправної поведінки та посягань.

Водночас, закони, що регулюють питання захисту за своїм змістом спрямовані на регламентацію порядку дій суб'єктів права з метою недопущення порушення гарантованих прав, максимального усунення можливостей такого порушення або порядку відновлення порушених прав шляхом закріплення відповідних прав, повноважень цих суб'єктів та органів державної влади тощо.

Загальні визначення понять «охорона прав» та «захист прав» конкретизуються в наукових джерелах стосовно корпоративних, у тому числі акціонерних, відносин.

Зокрема, О.В. Регурецька у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовує визначення охорони прав акціонерів у цивільному праві як сукупності способів, спрямованих на забезпечення реалізації закріплених правовими нормами суб'єктивних прав акціонера, зокрема права власності на акцію, корпоративних прав із акції, а також способів, передбачених правовими нормами і спрямованих на відновлення порушених прав акціонерів або їх визнання, або компенсацію заподіяних збитків особам, які їх зазнали, та зазначає, що правовий захист є складовою частиною категорії правової охорони [83, с.20].

Погоджуючись з даною думкою, варто зазначити, що охорона цивільних прав та інтересів має місце на етапі до їх порушення, а цивільно-правовий захист - після їх порушення.

І. В. Спасибо-Фатєєва, аналізуючи корпоративні правовідносини, визначає захист як міру дозволеної поведінки правомочної особи, що виражена у можливості самотійно або за допомогою юрисдикційних органів застосувати до зобов'язаної особи заходи державно-примусового характеру з метою усунення перешкод у здійсненні суб'єктивного права або відновлення його у попередній стан чи покарання за порушення [90, с.19].

Можна погодитись із думкою І. В. Спасибо-Фатєєвої, так як автор захист корпоративних прав визначає як усунення перешкод у здійсненні суб'єктивного права або відновлення його у попередній стан чи покарання за порушення, що передбачено законодавством та є основною метою захисту прав акціонерів. При визначенні поняття захисту, виникає потреба у визначенні поняття «право на захист».

В коментарі до Цивільного кодексу України зазначено, що право на захист розглядається як суб'єктивне цивільне право, яке виникає в особи у разі порушення належних їй цивільних прав і інтересів (наприклад, несвоєчасне виконання зобов'язання), невизнання цього права (наприклад, невизнання особи правонаступником реорганізованої юридичної особи) або оспорювання цивільного права (оспорювання права на спадщину) . Проте, відповідно до ч.1 ст. 15 Цивільного кодексу України кожна особа має право на захист свого цивільного

права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Тобто законодавець обмежує право на захист трьома визначеними підставами. При цьому в Цивільному кодексі України поняття «інтерес» не визначено, що створює ряд проблем, які виникають при захисті саме інтересів, а не прав [75, с. 172].

З усього вищезазначеного логічно виділити те, що поняття «захист прав акціонерів» можна визначити як сукупність способів, спрямованих на забезпечення реалізації прав акціонерів, закріплених законодавством, що надають акціонеру право обрати спосіб і форму захисту у законодавчо встановлених межах та реалізувати їх, у разі порушення цих прав. Стосовно поняття «захисту інтересів акціонера» варто зазначити, що це поняття в законодавстві не визначено, а тому потребує додаткового дослідження і врегулювання, так як ускладнює доведення порушення інтересів акціонерів з метою подальшого їх захисту.

Порядок захисту прав акціонерів в Україні регулюється великою кількістю нормативно-правових актів, включаючи Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України «Про акціонерні товариства» та інші. Органи судової влади з метою покращення здійснення судочинства аналізують та уніфікують практику застосування норм права в сфері корпоративних відносин. У той же час, спостерігаються деякі відмінності в застосуванні норм права судами загальної та спеціалізованої юрисдикції України, включаючи Верховний Суд (Касаційний Господарський Суд). При цьому в різні періоди часу окремі норми права застосовувалися одними і тими ж судовими інстанціями по-різному.

Виходячи з аналізу, можна визначити, що термін «захист прав акціонерів» впливає із цивільного права як сукупність способів, спрямованих на забезпечення реалізації прав акціонерів, закріплених правовими нормами, зокрема, права власності на акцію, права на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів і активів акціонерного товариства в разі його ліквідації.

Діяльність, спрямована на усунення різного роду перешкод у здійсненні корпоративних прав, яка складає зміст захисту корпоративних прав, підлягає

аналізу, визначенню та систематизації в контексті форм, способів і засобів захисту [57, с.29].

Зафіксовані законом та установчими документами права акціонерів і їхні законні інтереси можуть порушуватися різними способами: самим товариством в особі його органів, посадовими особами органів товариства, що здійснюють вирішальний вплив на акціонерне товариство, а також третіми особами.

Вирішальну роль у захисті прав акціонерів відіграють закони та підзаконні акти, які встановлюють основні вимоги до створення, функціонування та припинення діяльності акціонерного товариства, які б відповідали інтересам не лише окремих осіб, а й суспільства в цілому.

При цьому використовуються різноманітні засоби створення та діяльності акціонерного товариства, більшість з яких є типовими для акціонерного права країн ринкової економіки: державна реєстрація акціонерного товариства як суб'єктів підприємницької діяльності та емітентів цінних паперів, реєстрація випуску цінних паперів, а також забезпечення інформованості про це населення та заінтересованих юридичних осіб; механізми оцінки та контролю за оцінкою не грошових вкладів засновників та учасників акціонерного товариства.

Іншими важливими засобами є механізми відповідальності засновників і посадових осіб акціонерного товариства, а також власників найбільших пакетів акцій за спричинену з їхньої вини шкоду решті акціонерів цього ж товариства; надання акціонерам прав, що забезпечують захист їхніх інтересів (право голосу, право на інформацію про діяльність акціонерного товариства, право на отримання частини прибутку тощо); процедури реорганізації та ліквідації акціонерного товариства, що найповніше враховують інтереси як кредиторів, так і акціонерів товариства, та інші заходи.

Крім того, захист прав акціонерів може здійснюватись: у самому акціонерному товаристві за допомогою розроблених і зафіксованих у внутрішніх документах механізмів регулювання спірних відносин за участю акціонерів, у судовому порядку, а також у спеціальних державних органах регулювання

корпоративного сектора (Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку) [14].

Механізм захисту прав акціонерів безпосередньо в акціонерному товаристві має фіксуватися у внутрішніх документах останнього. Таким документом може бути затверджений загальними зборами товариства Кодекс корпоративного управління акціонерного товариства.

В акціонерному товаристві органам, що мають захищати інтереси акціонерів, є загальні збори, наглядова рада товариства, ревізійна комісія (ревізор) та корпоративний секретар. Якщо загальні збори та наглядова рада – це поняття, які вже давно розкриті та відомі то корпоративний секретар – це поняття, якому на нашу думку, приділено недостатньо уваги. В Законі України «Про акціонерні товариства» закріплений термін «корпоративний секретар». Тривалий час дане поняття не мало законодавчого закріплення, однак широко використовувався в актах НКЦПФР. Відповідно до ст. 56 Закону корпоративний секретар обирається наглядовою радою за пропозицією голови наглядової ради. Корпоративний секретар відповідає за взаємодію акціонерного товариства з акціонерами та інвесторами. Робота корпоративного секретаря оплачується із загального бюджету наглядової ради.

Відповідно до Принципів корпоративного управління, затверджених Рішенням НКЦПФР від 22.07.2014 № 955, основними завданнями корпоративного секретаря є:

- забезпечення підготовки та проведення загальних зборів акціонерів, засідань наглядової ради та виконавчого органу;
- забезпечення надання своєчасної та достовірної інформації про товариство органам товариства та акціонерам;
- зберігання документів товариства, включаючи архів товариства;
- забезпечення зв'язку з акціонерами, у тому числі роз'яснення акціонерам їх прав, розгляд звернень акціонерів щодо порушення їх прав;

- надання органам товариства висновків та розробка пропозицій щодо приведення внутрішніх документів товариства у відповідність до Принципів корпоративного управління [18].

Таким чином, лише при ефективній взаємодії зазначені органи можуть розглядати спірні питання корпоративного характеру (тобто такі, що виникають між товариством та акціонерами, між окремими акціонерами або їхніми групами та органами товариства або їхніми посадовими особами).

Однак основні засади управління справами акціонерного товариства (а саме: порядок прийняття рішень загальними зборами, принцип голосування на них «одна акція - один голос» і відповідно - формування спостережної ради переважно з акціонерів, що мають значну кількість акцій) залишають дрібним акціонерам незначні шанси для захисту своїх інтересів всередині товариства, контроль над яким належить мажоритарним акціонерам. Тоді у випадках, передбачених законом та установчими документами, спір може вирішуватись у судових органах.

Важливе місце в механізмі захисту займає встановлений порядок реалізації особою права на захист [50, с.11]. Такий порядок у юридичній літературі називають формами захисту. Під формою захисту можна розуміти комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів, спрямованих на захист суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів.

У цивільному праві підтримується поділ форм захисту на юрисдикційну та неюрисдикційну. Юрисдикційна форма захисту передбачає можливість захисту прав у судовому (шляхом звернення до суду) чи адміністративному порядку (шляхом звернення до уповноважених державних органів, посадових осіб) [94, с.51].

До неюрисдикційної форми захисту включають не тільки самозахист, а й заходи оперативного впливу на порушника цивільних прав, розглядаючи їх як два окремих самостійних види. При цьому до самозахисту відносять дії фактичного характеру, а до заходів оперативного впливу - дії, які мають юридичний характер, тобто завжди тягнуть за собою відповідну зміну прав і обов'язків. Однак і в

одному, і в іншому випадках різні за характером дії мають спільний механізм (порядок) реалізації, а саме, здійснюються особою самостійно, без втручання спеціальних державних органів, і, відповідно, можуть бути об'єднані в одну форму захисту прав - самозахист.

Ці загальні форми захисту прав повною мірою поширюються на захист корпоративних прав. Зокрема, О. Р. Кібенко стосовно захисту прав акціонерів зазначає права акціонерів можуть захищатись різними способами [65, с.105]:

- внутрішніми (корпоративними) (самозахист);
- шляхом звернення до НКЦПФР (адміністративний, позасудовий порядок);
- в судовому порядку.

При характеристиці самозахисту в науковій літературі зазначається, що дії, спрямовані на самозахист, в окремих випадках застосовуються ще до виникнення реальної загрози порушення права, хоча механізми їх реалізації дійсно спрацьовують тільки після порушення суб'єктивного цивільного права, до того ж ці дії спрямовані на забезпечення недоторканності права.

Самозахист корпоративних прав відбувається шляхом реалізації наданих учасникам законодавством і внутрішніми актами товариства можливостей по забезпеченню своїх прав без звернення до суду чи інших спеціальних державних органів [51, с. 211].

У корпоративних правовідносинах, на відміну від інших, ця форма відіграє значну роль у захисті прав, що безпосередньо впливає з особливостей корпоративних правовідносин, корпоративного управління та організації діяльності господарських товариств. Зокрема, законодавством закріплено ряд положень щодо діяльності господарських товариств, які є своєрідними гарантіями прав їхніх учасників, а також можливості учасників у випадках, коли є порушення їхніх прав чи, на їхню думку, такі порушення можуть реально виникнути, припинити їх шляхом звернення до внутрішніх органів управління господарським товариством.

Як зазначає О.В. Щербина стосовно акціонерного товариства, саме безпосередня участь акціонерів в управлінні товариством і контроль за діяльністю

органів управління є однією з умов ефективного корпоративного управління та гарантією захисту інтересів акціонерів» [102, с.301].

Варто зазначити, що публічні акціонерні товариства зобов'язані пройти процедуру лістингу і залишатись у біржовому реєстрі хоча б однієї фондової біржі. Здійснення договорів купівлі-продажу акцій публічного акціонерного товариства, що пройшло процедуру лістингу на фондовій біржі, здійснюється лише на цій біржі. Згідно з Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» лістинг - сукупність процедур із включення цінних паперів до реєстру фондової біржі та здійснення контролю за відповідністю цінних паперів і емітента умовам та вимогам, установленим у правилах фондової біржі. Дана норма Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» покладає на акціонерні товариства додаткові зобов'язання та відповідальність.

Необхідно знати, що акціонери мають право в статуті товариства передбачити можливість укладення договору між акціонерами, відповідно до якого на акціонерів покладаються додаткові зобов'язання, у тому числі участь у загальних зборах, та передбачається відповідальність за його недотримання.

У той же час, зобов'язання на участь у загальних зборах і голосування на них суперечить судовій практиці, відповідно до якої участь у загальних зборах є правом, а не обов'язком акціонера. Тому суди не мають права зобов'язувати акціонера брати участь чи зареєструватися для участі в загальних зборах.

Зокрема, ч. 2 ст. 35 Закону України «Про акціонерні товариства» встановлює, що у разі реєстрації акцій на ім'я номінального утримувача повідомлення про проведення загальних зборів і про порядок денний надсилається номінальному утримувачу, який забезпечує персональне повідомлення акціонерів, яких він обслуговує.

Ця норма дозволяє всім акціонерам брати реальну участь в управлінні товариством, гарантуючи їм персональне повідомлення через уповноваженого хранителя (депозитарія) [46, с.88].

Також акціонер має право на письмовий запит отримати й іншу інформацію про діяльність акціонерного товариства [54, с.6]. Питання отримання інформації

акціонером, окрім Закону України «Про акціонерні товариства» регулюється також, Законом України «Про інформацію».

Отримавши даний обсяг інформації, акціонер матиме достовірні дані про реальний стан справ у товаристві і на їх основі приймати обґрунтовані рішення (підтримка чи не підтримка того чи іншого питання на загальних зборах, скликання позачергових зборів або продаж акцій).

Законом України «Про акціонерні товариства» введені деякі обмеження на реорганізацію акціонерного товариства та відповідно п. 2 ст. 80 цього закону, акції товариства, яке припиняється внаслідок злиття, приєднання та поділу, конвертуються в акції товариств- правонаступників. Таким чином, неможливо буде виділити з акціонерного товариства товариство з обмеженою відповідальністю. Перехід до іншої форми господарювання можливий лише при перетворенні акціонерного товариства, що впливає з ч. 3 п. 2 ст. 81 Закону України «Про акціонерні товариства».

Пунктом 3 ст. 53 Закону України «Про акціонерні товариства» визначено, що обрання наглядової ради в публічному товаристві здійснюється виключно шляхом кумулятивного голосування.

При цьому, згідно з п. 4 ст. 42 Закону України «Про акціонерні товариства» переможцями вважаються кандидати, що набрали найбільше голосів серед тих, хто набрав більше 50 %. Існування даного обмеження зменшує можливість міноритарних акціонерів брати участь в управлінні товариством, а також існує більша можливість визнати вибори такими, що не відбулися, у разі не набрання жодним кандидатом більше 50 % голосів.

Законом України «Про акціонерні товариства» не передбачено зменшення кворуму загальних зборів при проведенні повторних зборів у зв'язку з тим, що не був забезпечений кворум для перших зборів. Тому проблема товариств, у яких акціонери, що володіють 40 % акцій, ігнорують загальні збори, залишається невирішеною.

Із наведеного аналізу Закону України «Про акціонерні товариства» щодо питань захисту прав акціонерів, можна визначити, що не дивлячись на

присутність деяких недоопрацювань і протиріч, відсутність механізмів реалізації деяких прав, Закон України «Про акціонерні товариства» в основному відповідає міжнародним стандартам корпоративного управління.

Аналізуючи науково-правові аспекти підходів щодо захисту прав акціонерів треба відмітити їхню важливу роль у формуванні корпоративного управління та розвитку фондового ринку згідно з міжнародними стандартами.

Підсумовуючи вищезазначене, ми вважаємо, що поняття захисту прав акціонерів може бути визначено як сукупність способів, спрямованих на забезпечення реалізації прав акціонерів, закріплених законодавством, що надають акціонеру право обрати спосіб і форму захисту у законодавчо встановлених межах та реалізувати їх, у разі порушення цих прав.

Також визначено, що окрім адміністративного та судового механізму захисту прав акціонерів, можна скористатися також корпоративним, що має фіксуватися безпосередньо у внутрішніх документах останнього. Задля закріплення такої можливості загальними зборами може бути затверджений Кодекс корпоративного управління акціонерного товариства.

2.2. Порушення прав акціонерів як підстава правового захисту

За загальним правилом, яке закріплене в ст. 15 Цивільного кодексу України, кожна особа має право захистити своє цивільне право у разі його порушення, невизнання або оспорування.

Закріплення в законодавстві складів правопорушень, за яких здійснюється порушення прав акціонерів, є відповідальним завданням державних органів законодавчої влади, оскільки в умовах законності та правопорядку правопорушення є єдиною підставою для застосування юридичної відповідальності [60, с. 332].

Легальне визначення правопорушення на ринку цінних паперів було введено Правилами розгляду справ про порушення вимог законодавства на ринку цінних паперів та застосування санкцій у 1997 році, відповідно до яких

правопорушенням на ринку цінних паперів визнавалась протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на державний порядок, будь-яку форму власності, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку чинним законодавством передбачено відповідальність.

Аналізуючи наведене визначення правопорушення можна говорити про те, що воно запозичене із Кодексу про адміністративні правопорушення (за винятком виду відповідальності, який у визначенні не вказується). При цьому, в 2012 році шляхом внесення відповідних змін Рішенням національної комісії з цінних паперів та фондового ринку визначення було виключено з зазначеного нормативного акту [74, с. 491].

Таким чином, в чинному законодавстві відсутнє визначення правопорушення на ринку цінних паперів, хоча сама категорія використовується як в законодавстві, так і в правозастосовчій діяльності НКЦПФР.

На нашу думку, це пояснюється дискусійністю належності таких правопорушень до певної галузі права. Оскільки суб'єктами відповідальності відповідно до Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» є і посадові особи, і юридичні особи, то питання про можливість застосування до останніх адміністративної відповідальності, а також межі компетенції державних органів щодо покладення адміністративної відповідальності на учасників ринку цінних паперів, є також дискусійним і обговорюється вченими протягом тривалого часу.

Слід зазначити, що в юридичній літературі категорія «правопорушення» досліджувалась багатьма науковцями теорії права, кримінального права, цивільного права, розроблена велика кількість теоретичних визначень правопорушення такими вченими як, С.С. Алексєєвим, Ю.А. Денисовим, І.С. Самощенком та М.Х. Фарукшиним, В.М. Марчуком.

Правопорушення на ринку цінних паперів і порушення прав акціонерів знаходить своє вираження у діянні суб'єкта. Діяння на ринку цінних паперів, вчинення яких визначено правопорушенням на ринку цінних паперів, є достатньо різноманітними. Склади правопорушень на ринку цінних паперів закріплені в

Кримінальному кодексі України, в Кодексі України про адміністративні правопорушення, в Законі України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності», Правилах розгляду справ про порушення вимог законодавства на ринку цінних паперів та застосування санкцій, в Ліцензійних умовах провадження професійної діяльності на ринку цінних паперів [69, с. 432].

Крім того, до правопорушень на ринку цінних паперів віднесені порушення законодавства щодо цінних паперів і нормативних актів НКЦПФР у поєднанні з підставами анулювання ліцензії, які визначені ст. 16 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

Сучасною теорією права виділяється така ознака правопорушення як карність, тобто це діяння, склад якого визначений і за здійснення якого передбачається правова відповідальність. Відповідальність за правопорушення на ринку цінних паперів передбачається в Кримінальному кодексі України, в Кодексі про адміністративні правопорушення, Законі України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні».

Характерною ознакою будь-якого правопорушення науковцями визнана винність, яка є суб'єктивним моментом діяння, оскільки з наявних варіантів відповідної поведінки правопорушник обирає саме такий, який спрямований проти правопорядку, суб'єктивних прав, інтересів держави та суспільства.

Розглядаючи вищезазначену ознаку правопорушення на ринку цінних паперів, слід зазначити, що її встановлення здійснюється представником НКЦПФР під час розгляду справ про порушення вимог законодавства про цінні папери, провадження за якими детально визначені у Правилах розгляду справ про порушення вимог законодавства на ринку цінних паперів та застосування санкцій.

Для більш конкретної характеристики правопорушення в юридичній літературі використовується конструкція складу правопорушення, яку підтримує більшість науковців:

- об'єкт правопорушення;

- об'єктивна сторона правопорушення;
- суб'єкт правопорушення
- суб'єктивна сторона правопорушення.

Деякі правопорушення на ринку цінних паперів, як наприклад, порушення порядку емісії та обігу цінних паперів, може завдати значної шкоди як певним особам, так і економіці держави в цілому, тому вони визнані кримінальним правопорушенням.

Проте аналіз Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», який визначає правопорушення на ринку цінних паперів, свідчить про відсутність чітко визначених складів правопорушень на ринку цінних паперів в чинному законодавстві. Так, передбачені такі правопорушення як «відповідальність за правопорушення на ринку цінних паперів» та «відповідальність за порушення законодавства» [10].

Таким чином, існують проблеми при застосуванні санкцій до правопорушників на ринку цінних паперів, що, на наш погляд, ставить перед науковцями необхідність дослідження низки питань, зокрема, вимагає більш чіткої теоретичної розробки питання про критерії міри відповідальності та тяжкості правопорушення на ринку цінних паперів.

Прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» безумовно посилило захист прав акціонерів, усуваючи існуючі недоліки законодавства в сфері корпоративного управління, проте недостатня розробка системи корпоративних відносин відповідно до вимог Закону України «Про акціонерні товариства», робить можливим подальше виникнення корпоративних конфліктів та порушення прав акціонерів.

Багато проблем існує в практиці правозастосування у відношенні порушень прав акціонерів. Зокрема, суттєвого вдосконалення потребують процедури розгляду державними органами звернень акціонерів про порушення їх прав та оперативного реагування на них.

Ми вважаємо, що для врегулювання цього питання необхідно забезпечити надання Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку особливого статусу щодо захисту прав та охоронюваних інтересів акціонерів у судовому процесі, який дозволить виступати в процесі за власною ініціативою для надання висновку по справі, самостійно звертатися з позовом до суду з метою захисту державних та суспільних інтересів та охоронюваних законом інтересів акціонерів.

Поширеними порушеннями прав акціонерів є ненадсилання персональних повідомлень акціонерам про терміни і місце проведення загальних зборів акціонерів та їх порядок денний, що кваліфікується як порушення законодавства про цінні папери.

На початку 2018 року вступив у силу Закон України «№2210-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів». Даним законом було внесено дуже багато змін до таких нормативно-правових актів як Закон України «Про акціонерні товариства», Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок», Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», Закон України «Про банки та банківську діяльність» та інших. Ці зміни стосувалися також захисту прав акціонерів, оскільки дане питання вже давно потребувало належного законодавчого врегулювання.

Законом розширюється обсяг інформації та способи її розкриття для публічних акціонерних товариств, при цьому скасовано обов'язок публікувати інформацію в одному з офіційних видань. Документом передбачається зменшення обсягу розкриття інформації для приватних акціонерних товариств, запроваджується можливість надання інформаційних послуг на фондовому ринку приватними особами, а не лише НКЦПФР та його установами, наприклад відповідно до абз. 4 ч. 1 ст. 35 Закону України «Про акціонерні товариства»

акціонерне товариство розміщує повідомлення про проведення загальних зборів у загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР про ринок цінних паперів або через особу, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників фондового ринку.

Також суттєвою є зміна вимог до повідомлення про проведення загальних зборів акціонерів. Насамперед, законодавець відмовився від обов'язкової письмової форми такого повідомлення (ч.1 ст.35 Закону України «Про акціонерні товариства»). Крім того, відредаговано та доповнено перелік даних, що має містити Повідомлення про проведення загальних зборів акціонерного товариства (ч.3 ст.35 Закону України «Про акціонерні товариства»). Доповнивши статтю 35 Закону України «Про акціонерні товариства» частиною 4, законодавець встановив нові вимоги щодо публікації інформації про проведення загальних зборів на власному веб-сайті акціонерного товариства [17].

Вважаємо такі зміни позитивними, враховуючи науково-технічний прогрес, однак, абсолютна відмова від письмового повідомлення про проведення загальних зборів є невиправданою, оскільки, багато акціонерів, які не мають доступу до веб-сторінки акціонерного товариства можуть вчасно не довідатися про проведення загальних зборів, тим самим втратити своє право повпливати на рішення, які будуть прийняті на загальних зборах. В даному випадку, було би доцільним залишити обов'язок письмового повідомлення акціонерів про проведення загальних зборів з додатковим розміщенням цієї інформації на веб-сторінці товариства.

Також Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів» було внесено зміни до статті ч. 4 ст. 3 Закону України «Про акціонерні товариства» стосовно правового статусу акціонерного товариства: «Повне найменування акціонерного товариства українською мовою повинне містити його організаційно-правову форму (акціонерне товариство). Тип акціонерного товариства не є обов'язковою складовою найменування акціонерного товариства [17].

Вважаємо такі новації доволі суперечливими, оскільки це може призвести до плутанини у господарській та корпоративній діяльності товариства. Наприклад, при укладанні правочинів контрагентам складно буде розрізнити які вимоги щодо порядку надання згоди на вчинення правочинів застосовувати, як провести належну перевірку повноважень органів такого товариства. Законом передбачено впровадження додаткових відомостей у ЄДР щодо типу акціонерного товариства, але вони вносяться за його ініціативи. У перші декілька років точно існуватимуть проблеми із застосуванням норм законодавства.

Непоодинокими є випадки порушення прав акціонерів виконавчим органом управління акціонерного товариства, який не виплачує акціонерам дивіденди за наявності рішення загальних зборів акціонерів про їх виплату.

Досить поширеним правопорушенням, наприклад, є несвоєчасне надання або надання завідомо недостовірної інформації. Найпоширенішим проявом цього правопорушення є ненадання звітів до НКЦПФР.

Порушенням прав акціонерів, яке є досить поширеним, є закріплення в установчих документах відповідного акціонерного товариства норм, які не відповідають чинному законодавству. Такі дії кваліфікуються НКЦПФР як порушення законодавства про цінні папери. Вищезазначені норми, як правило, встановлюють певні обмеження для здійснення прав акціонерів або покладають на акціонерів додаткові обов'язки.

Важливим елементом державного регулювання ринку цінних паперів є контроль за дотриманням законодавства на ринку цінних паперів. При здійсненні Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку своїх повноважень під час застосування законодавства виникають проблеми, пов'язані з тим, що Комісія не звільнена від сплати державного мита (судового збору) за позовами, з якими вона звертається до суду [49, с.23].

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку в межах повноважень, наданих їй Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та Кодексом України про адміністративні правопорушення, може накладати штрафні санкції на юридичних осіб за правопорушення на ринку цінних паперів та громадян чи посадових осіб за адміністративні правопорушення, пов'язані з діяльністю на ринку цінних паперів.

Так, законодавством передбачені заходи примусового стягнення накладених штрафів. Статтею 11 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», зокрема, передбачено, що у разі несплати штрафу протягом 15 днів примусове стягнення штрафів здійснюється на підставі відповідного рішення суду за позовом Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Проте, здійснення в повній мірі зазначених заходів у майбутньому буде ускладнено тим, що Законом України «Про судовий збір» Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку та її територіальні органи не звільнено від сплати судового збору при поданні позовної заяви до суду.

Одним із завдань Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку відповідно до частини 4 статті 7 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» є захист прав інвесторів шляхом застосування заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень. Реалізація цього завдання можлива також шляхом звернення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку до суду в якості позивача. Комісія не матиме змоги повною мірою реалізувати вказане завдання щодо захисту прав акціонерів у зв'язку з необхідністю сплачувати судовий збір за позовами, з якими вона звертається до суду.

Так, наприклад, у статті 5 Закону України «Про судовий збір» наведений перелік осіб які звільняються від сплати судового збору, однак, звільнення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та її територіальних органів від сплати судового збору у справах, що вирішуються на підставі законодавства про ринок цінних паперів та про акціонерні товариства, не передбачено.

На нашу думку, необхідно внести зміни до статті 5 Закону України «Про судовий збір», а саме: доповнити її пунктом 24: «від сплати судового збору звільняються – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку - за подання позовів щодо захисту законних прав акціонерів в інтересах товариства».

Нерідко відбувається значна кількість дій, які порушують права акціонерів при скликанні та проведенні загальних зборів акціонерів. Так, поширеними діями на ринку цінних паперів є проведення загальних зборів акціонерів у місці, яке недосяжне для акціонера [59, с.182].

Судова практика наводить випадки недопущення акціонера на загальні збори. Таке порушення прав акціонера відбувається шляхом або «фізичного» недопущення акціонера до приміщення, де відбуваються загальні збори або шляхом відмови від його реєстрації як особи, яка має право участі у загальних зборах на день проведення зборів [79, с.325].

Таким чином, неможливість реалізації акціонером - власником значного пакету акцій права на участь в загальних зборах не є правопорушенням. При цьому, інші акціонери не можуть реалізувати своє право на участь в загальних зборах, обрання до органів управління, право на участь у розподілі прибутку акціонерного товариства.

Отже, на наш погляд, такі конфлікти повинні вирішуватися шляхом закріплення в законодавстві меж пониження кількості голосів, необхідних для того, щоб загальні збори вважалися правомочними.

Реєстрація акціонера здійснюється емітентом або реєстратором, якщо між ними укладена відповідна угода. Недопущення акціонера на загальні збори тягне за собою неможливість акціонера реалізувати своє право на участь в управлінні акціонерним товариством та тягне за собою прийняття рішень в інтересах лише певної групи акціонерів або посадових осіб товариства. Зафіксувати безпідставну відмову від реєстрації акціонера можна лише за умови присутності представника Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку, який може здійснювати контроль за реєстрацією акціонерів відповідно до Положення про проведення контролю за реєстрацією акціонерів для участі у загальних зборах акціонерних товариств.

Є непоодинокі випадки, коли реалізувати право на участь в управлінні товариством акціонеру перешкоджає перенесення загальних зборів акціонерів, яке переслідує мету усунення акціонера від можливості впливати на рішення, що стосуються фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства.

Відомі випадки, коли з одного питання порядку денного здійснюється голосування декілька разів, доки не приймається певне рішення. Довести, що права акціонера під час голосування були порушені надто важко. Крім того, вимоги до протоколів загальних зборів законодавчо не встановлені і як правило протоколи ведуться таким чином, що неможливо встановити, коли акціонер голосував проти - вказується лише загальна кількість голосів акціонерів, які голосували проти.

Ще однією вагомою проблемою є випадки, коли акціонер не лише неналежним чином повідомлений про проведення загальних зборів, а і неповідомлений про перелік питань, що виносяться на голосування. Відсутність у повідомленні про проведення загальних зборів будь-якої зі складових, які зазначені у ч. 3 ст. 35 ЗУ «Про акціонерні товариства», як і відсутність самого повідомлення, є порушенням права акціонера на управління акціонерним товариством. Як результат, рішення які були прийняті на загальних зборах можуть бути визнані судом недійсними.

Відповідно до Постанови Пленуму ВГСУ від 25.02.2016 №4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин», рішення, прийняті за наслідками розгляду питань, викладених у порядку денному так, що унеможливило усвідомлення акціонером суті питання, яке пропонувалося розглянути на загальних зборах акціонерів (наприклад, «Різне», «Організаційні питання» тощо), повинні визнаватися недійсними у зв'язку з порушенням в таких випадках права акціонера на попереднє ознайомлення з переліком питань, що виносяться на голосування, передбачене статтею 35 Закону України «Про акціонерні товариства». Якщо у внутрішніх документах (статуті) обумовлено можливість вирішення на загальних зборах процедурних питань (питань, пов'язаних з порядком проведення загальних зборів тощо) без включення їх до порядку денного, такі положення внутрішніх документів суд не повинен брати до уваги [24].

Таким чином, у разі якщо акціонер не був повідомлений про порядок денний, або таке повідомлення унеможливило усвідомлення акціонера суті питань, які пропонуються розглядатись на загальних зборах то рішення, які будуть винесені на таких загальних зборах мають визнаватись недійсним, оскільки вони порушують право акціонера на попереднє ознайомлення з переліком питань, що виносяться на голосування, передбачене статтею 35 Закону України "Про акціонерні товариства", тобто фактично позбавляють його можливості бути обізнаним про суть питань на які він міг вплинути [67, с.114].

У зв'язку із нещодавніми змінами до законодавства та прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» вважаємо за необхідне окрему увагу приділити захисту прав акціонерів при укладенні корпоративних договорів.

Завдяки Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» у акціонерів та учасників з'явився новий інструментарій для впливу. Таким чином, корпоративні договори стають моделлю скритого управління. Визначення поняття корпоративного договору в Законі України «Про акціонерні товариства» відсутнє. Однак, відповідно до ст.26-1 Закону України «Про акціонерні товариства», договір між акціонерами товариства – це договір, між акціонерами, які зобов'язуються реалізувати у спосіб, передбачений таким договором, свої права або утриматися від реалізації зазначених прав.

Проаналізувавши визначення наведене у Законі України «Про акціонерні товариства» можна зробити висновок, що корпоративний договір - це ніщо інше, як договір між акціонерами товариства.

Особливістю такого договору є те, що у ньому можна прописати, наприклад: умови продажу частки, умови прийняття рішень, за яким один із учасників має обов'язково голосувати так само як інший, та ін.. Проте, важливою умовою є співвідношення часток акціонерів аби таке рішення мало юридичну силу.

Особливістю корпоративного договору є те, що він може бути укладений виключно між акціонерами товариства та носить конфіденційний характер.

Однак, при укладенні таких договорів може відбуватися порушення прав акціонерів. Наприклад: при укладенні корпоративного договору між декількома учасниками акціонерного товариства, які володіють значною кількістю акцій, останні можуть домовитися про розподіл голосів на загальних зборах таким чином, що при голосування інтереси інших учасників товариства залишаться без задоволення.

В той самий час, укладення корпоративних договорів має і позитивний характер. Міноритарні акціонери – учасники, які володіють дрібними акціями,

можуть укласти між собою корпоративний договір, в якому домовитися про розподіл голосів на голосуванні таким чином, аби зібрати кворум і прийняти рішення, в якому вони безпосередньо зацікавлені.

Таким чином, укладення корпоративних договорів – є прихованим, однак ефективним важелем впливу на управління товариством. Конфіденційність даного договору, дає його сторонам можливість домовитися про вектор управління товариством, без повідомлення інших акціонерів. Саме тому, такий вид договорів є привабливим для багатьох учасників акціонерних товариств, особливо – для великих підприємств.

Здійснюючи підсумок наведеного вище вважаємо, що дослідження діянь, які порушують права акціонерів, потребують законодавчого врегулювання, так як вони не є правопорушеннями і притягнути до відповідальності за них неможливо. Для того, щоб те чи інше конкретне діяння було визнано правопорушенням, необхідно, щоб воно відповідало певним, вказаним в законі ознакам, тобто в законі повинен бути визначений склад правопорушення - сукупність ознак, при наявності яких діяння визнається правопорушенням.

Вищезазначені порушення не є порушенням норм права. Це відбувається внаслідок того, що правові норми не регламентують певні процеси. Діяння, що перелічені вище, не є карними, тобто за їх вчинення не передбачена юридична відповідальність у вигляді втрат особистого, організаційного чи матеріального характеру. Більшість з діянь, які були розглянуті вище, як і діяння, що визнані законом правопорушеннями на ринку цінних паперів, на нашу думку, можуть призвести до дестабілізації ринку цінних паперів та завдання акціонерам значної майнової шкоди.

Підсумовуючи вищезазначене, ми вважаємо, що задля уникнення порушення прав акціонерів необхідно законодавчо встановити межі відповідальності, шляхом внесення спеціальних норм до законодавства.

2.3. Класифікація та характеристика способів захисту прав акціонерів.

Нормальна динаміка корпоративних правовідносин передбачає відповідність реальної поведінки їх суб'єктів ідеальній моделі, втіленій у правовій нормі. Відхилення від такої моделі поведінки одними суб'єктами корпоративних правовідносин може завдати негативних наслідків для інших суб'єктів, що має вираз у порушенні належних їм корпоративних прав і охоронюваних законом інтересів. З метою недопущення або усунення таких наслідків суб'єкти корпоративних правовідносин наділяються правом на захист [80, с.169].

Право на захист, яким володіє суб'єкт корпоративних правовідносин, є однією із правомочностей, що надається суб'єктивним корпоративним правом. Разом з тим воно може досліджуватися і у якості самотійного суб'єктивного права уповноваженої особи, що відображає юридично закріплену можливість останньої використовувати спеціальні способи правоохоронного характеру.

Захист прав, свобод і законних інтересів - це форма їхнього забезпечення, що відображає дію даного механізму, спрямованого на:

- припинення порушення суб'єктивних прав;
- ліквідацію будь-яких перешкод, що виникають при їхньому здійсненні; поновлення порушених прав;
- притягнення осіб, винних у здійсненні правопорушення до відповідальності.

Невизнання, оспорування чи порушення прав і законних інтересів акціонерів є підставою захисту. Реалізація ж права на захист неможлива без сукупності способів.

Аналіз праць дослідників дозволяє зробити висновок про недостатнє висвітлення деяких аспектів окресленої тематики, не вирішеними залишаються питання щодо недоліків чинного законодавства в Україні у сфері корпоративного управління й захисту прав акціонерів та підвищення рівня корпоративної культури в акціонерних товариствах.

Значення права на захист як елемента змісту суб'єктивного цивільного права складно переоцінити.

На відміну від товариства з обмеженою відповідальністю і товариства з додатковою відповідальністю система корпоративних способів захисту прав

акціонерів є значно складнішою тому, що не існує якого-небудь єдиного, універсального засобу захисту прав акціонерів, у кожному конкретному випадку акціонери повинні обирати ті чи інші засоби захисту своїх прав, або - використовувати їх комбінації.

Розиваючи таку думку вважаємо, що використання різних способів захисту прав акціонерів дозволяють всебічно та повно захистити порушене право, або ж комбінування декількох способів разом. Так як використання одного із способів дуже часто не може повною мірою захистити права та інтереси акціонера.

Перелік способів захисту в ст. 16 Цивільного кодексу України, не є вичерпним. Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом [5]. Як правило, особа, право якої порушене, може скористатись не будь-яким, а цілком конкретним способом захисту свого права.

Іноді спосіб захисту порушеного права прямо визначений спеціальним законом. В той же час перелік корпоративних способів захисту є достатньо широким.

Порушення чи непорушення прав акціонерів залежить від ефективності використання ними різних способів захисту. Правові способи захисту потребують більших витрат часу, але є надійнішими щодо інших.

При цьому, вдавшись до них, акціонер має більші шанси відновити свої порушені права. Типовими порушеннями прав акціонерів є:

- неповідомлення власників акцій про проведення загальних зборів акціонерів;
- зміна місця та термінів проведення загальних зборів;
- недосконалі процедури проведення; відсутність в акціонерів, що придбали акції товариства на вторинному ринку, можливості ознайомлення зі статутом товариства;
- порушення прав акціонерів під час додаткової емісії акцій тощо.

Згідно з принципами Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) важливим показником, який визначає ступінь захисту прав акціонерів, є

наявність ефективних способів правового захисту від порушень, що не потребують значних витрат коштів та часу. Довіра акціонерів зростає, якщо правова система передбачає механізми, які дозволяють їм звертатися до суду, коли вони мають вагомі підстави вважати, що їхні права було порушено [45, с.7].

Саме тому, диференціація різних способів захисту дозволяє всебічно захистити порушене право та інтерес акціонера, використовуючи не один спосіб, а декілька одночасно.

Отже, усі способи захисту прав можливо класифікувати за сферою їх застосування - на загальні та спеціальні; за характером - заходи захисту та відповідальності.

До загальних (універсальних) способів захисту прав акціонерів та їх законних інтересів, слід віднести, передбачені ст. 20 Господарським кодексом України [3], зокрема:

- визнання наявності або відсутності прав; визнання повністю або частково недійсними актів та угод;
- відновлення становища, яке існувало до порушення прав і законних інтересів суб'єктів господарювання;
- припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення;
- відшкодування збитків;
- застосування санкцій тощо.

Варто зазначити, що зазначені способи містять, як судові, так і адміністративні способи захисту прав. Представлений перелік не є вичерпним. Крім того, для захисту своїх прав можливо використання двох та більше способів захисту. Серед загальних способів захисту слід виділити способи захисту прав власності, зокрема, визнання права власності акціонера на акцію; витребування акції із стороннього незаконного володіння.

До спеціальних або внутрішньо-корпоративних способів захисту, відносяться ті, що передбачені спеціальними нормативно-правовими актами, наприклад Законами України: «Про акціонерні товариства», «Про цінні папери та фондовий

ринок» та ін., і внутрішніми документами акціонерного товариства, серед яких варто виділити статут, Кодекс корпоративного управління тощо.

Що стосується заходів захисту та відповідальності, то головною відмінністю між ними є те, що заходи захисту застосовуються при об'єктивно протиправній поведінці. Серед способів захисту прав та законних інтересів, передбачених ст. 20 Господарського кодексу України, мірою відповідальності може бути визнано відшкодування збитків, всі інші слід віднести до захисту.

Отже, у основу класифікації способів захисту прав акціонерів та їх законних інтересів, доцільно покласти вищенаведену класифікацію, що надасть змогу охопити значну частину відносин, у яких приймає участь акціонер та здійснити надійний захист його прав та інтересів.

Таким чином, серед сукупності способів захисту прав акціонерів виділимо наступні групи:

- корпоративні способи;
- адміністративні способи
- судові способи.

Корпоративні способи реалізуються через відповідні норми статуту та внутрішніх положень товариства, особливо в тих країнах, де спостерігається слабкий захист прав акціонерів на законодавчому рівні.

Велику кількість норм, спрямованих на захист інтересів акціонерів, було б доцільно включити до внутрішніх документів акціонерних товариств, незважаючи на те, що чинне законодавство цього не вимагає. З метою залучення інвестицій деякі з українських акціонерних товариств вже почали вносити такі зміни.

До статуту акціонерного товариства можливо включити, наприклад, такі норми як: рівне переважне право для власників простих акцій, прийняття загальними зборами рішень про вчинення значних угод, а також угод, в яких члени правління та спостережної ради акціонерного товариства мають особистий інтерес (угоди, у вчиненні яких є заінтересованість). Ці заходи зменшили б побоювання інвесторів і кредиторів щодо розмивання часток акціонерів, вилучення активів та інших порушень.

Поширеною є практика використання таких корпоративних способів захисту прав акціонерів як придбання та відчуження акцій.

У основі корпоративних способів захисту прав акціонерів лежать дві протилежні можливості: придбання акцій у порядку реалізації переважного права придбання і відчуження акцій на користь акціонерного товариства або третіх осіб, які придбавають або викупають цінні папери.

Перша можливість надається акціонерам з метою збереження за ними у незмінному вигляді частки участі у статутному капіталі акціонерного товариства. Акціонеру надається право переважного придбання акцій додаткової емісії з метою збереження його частки участі від зменшення. Переважним правом придбання акцій наділені також акціонери приватного акціонерного товариства у випадку відчуження одним із них акцій на користь третьої особи.

Приватне акціонерне товариство має значно більше спільних рис з товариством з обмеженою відповідальністю, ніж з публічне акціонерне товариство. Хоча товариство з обмеженою відповідальністю і виступає об'єднання капіталів, але значення особистісного елементу у ньому досить істотна. Тому і у товаристві з обмеженою відповідальністю, і у приватному акціонерному товаристві переважне право придбання відчужуваної на користь третьої особи частки участі (акції) у статутному капіталі товариства слугує не стільки гарантією від зменшення частки участі суб'єкта переважного права, скільки способом недопущення до участі у товаристві третіх осіб [88, с.14].

Друга можливість, навпаки, передбачена для тих випадків, коли акціонер не зацікавлений у збереженні своєї частки участі у статутному капіталі товариства. Ці випадки можуть бути викликані різними обставинами.

Наприклад, виводом активів товариства, що санкціоновано загальними зборами акціонерів, які підтримали значний правочин або правочин, щодо вчинення якого є заінтересованість.

Концентрацією значної кількості акцій в одних руках, що може потягнути за собою встановлення повного контролю над товариством одним акціонером. За таких обставин реальна значущість майнової і немайнової участі у діяльності

товариства, обумовлена наявною кількістю акцій, може бути значно обмежена [62, с.13].

В такій ситуації акціонеру значно вигідніше провести відчуження належних йому акцій і отримати за них відповідний грошовий еквівалент. В цьому разі припинення корпоративних прав і отримання у зв'язку з цим майнового відшкодування є більш доцільним, ніж збереження правовідносин участі (членства).

Іншим важливим способом є адміністративний. Тобто захист прав акціонерів може здійснюватися через державні органи, на які покладені функції регулювання ринку цінних паперів. Повноваження з накладення санкцій за порушення законодавства, надання обов'язкових для виконання розпоряджень про усунення порушень, надсилання матеріалів в правоохоронні органи тощо, які має НКЦПФР в Україні, можуть використовуватися й для захисту прав акціонерів.

Натомість, на погляд багатьох науковців, адміністративний захист акціонером своїх прав є досить ефективним і має ряд переваг перед судовим. Цей захист в межах своїх повноважень здійснює НКЦПФР.

Відповідно до чинного законодавства, до завдань НКЦПФР належить, в тому числі, захист прав акціонерів шляхом застосування заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень.

Позитивні сторони цього способу захисту прав акціонерів є очевидними: оперативність, загальнодоступність подання скарг та заяв до НКЦПФР, високий фаховий рівень членів НКЦПФР та наділення їх широкими повноваженнями як щодо встановлення факту порушення права акціонера, так і щодо його відновлення та застосування відповідних санкцій до винних в порушенні зазначеного права.

В порядку захисту прав акціонера НКЦПФР може: встановлювати обов'язкові нормативи достатності власних коштів та інші показники і вимоги, що обмежують ризики по операціях з цінними паперами; здійснювати контроль за

достовірністю і розкриттям інформації, що надається емітентами та її відповідністю встановленим вимогам.

Також НКЦПФР може проводити самостійно чи разом з іншими відповідними органами перевірки та ревізії фінансово-господарської діяльності емітентів і вилучати під час проведення таких перевірок на строк до трьох робочих днів документи, що підтверджують факти порушення актів законодавства про цінні папери; надсилати емітентам обов'язкові для виконання розпорядження про усунення порушень законодавства про цінні папери та вимагати надання необхідних документів відповідно до чинного законодавства;

До інших санкцій, що може застосовувати НКЦПФР варто віднести: надсилання матеріалів в правоохоронні органи щодо фактів правопорушень, за які передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність; накладання адміністративних стягнень, штрафних та інших санкцій за порушення чинного законодавства на юридичних осіб та їх співробітників, аж до анулювання ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів.

Судовий спосіб захисту прав акціонерів передбачає звернення до суду. Так, акціонер може звертатися до суду у разі порушення товариством його прав. Законодавство України не містить обмежень чи умов для такого звернення. До речі, право на судовий захист передбачено Конституціями багатьох країн.

З метою захисту цивільних прав та інтересів, акціонер має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [100, с.102].

Відповідно до Постанови Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 р. № 13 дано роз'яснення, що Законом України від 15 грудня 2006 р. № 483-V «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» до підвідомчості господарських судів віднесено справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками,

акціонерами) господарських товариств, що пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів [14].

До корпоративних належать спори за позовами учасників (засновників, акціонерів) господарського товариства, пов'язані з вимогами про визнання недійсними установчих документів господарського товариства та припинення юридичної особи у зв'язку з порушеннями вимог законодавства щодо порядку їх прийняття та затвердження.

Матеріали, які були проаналізовані в ході дослідження вказують на те, що на практиці виникають проблеми з розмежуванням підвідомчості (підсудності) зазначеної категорії спорів між господарськими судами і загальними судами, а також адміністративними судами. Це пов'язано, передусім, з відсутністю уніфікованих критеріїв для розмежування корпоративних спорів від інших категорій спорів.

На сьогодні, існує поширена практика розгляду судами позовів про визнання рішень загальних зборів недійсними. Провівши аналіз судової практики, варто зазначити, що рішення загальних зборів та інших органів управління акціонерного товариства є дійсними, якщо у судовому порядку не буде встановлено інше, тобто існує презумпція легітимності рішень відповідних органів управління. Деякі господарські суди, задовольняючи позовні вимоги, застосовують такі способи захисту прав та законних інтересів осіб, які не передбачені чинним законодавством.

Вирішуючи спір по суті, господарський суд встановлює наявність в особи, яка звернулася з позовом, суб'єктивного матеріального права або законного інтересу, на захист якого подано позов, а також з'ясовує наявність чи відсутність факту їх порушення або оспорювання. Зокрема, не можуть бути також задоволені позовні вимоги щодо захисту права, яке може бути порушено у майбутньому і щодо якого невідомо, чи буде воно порушено, наприклад, вимоги про припинення дій шляхом заборони чинити перешкоди позивачу щодо участі у загальних зборах тощо.

Варто звернути увагу, що для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи факт такого порушення не встановлено, господарський суд не має підстав для задоволення позову. Право на звернення до суду з позовом про визнання недійсними рішень органів управління товариства мають лише ті його акціонери (учасники), які були акціонерами (учасниками) на дату прийняття рішення, що оскаржується.

Вимоги акціонера про визнання недійсним рішення органу управління акціонерного товариства не підлягають судовому розгляду, якщо на момент його прийняття позовної заяви позивач ще не набув права власності на акції чи частку в статутному капіталі товариства, оскільки його корпоративні права не могли бути порушеними [43, с. 167].

Рішення загальних зборів акціонерного товариства можуть бути визнаними недійсними в судовому порядку у випадку недотримання процедури їх скликання. Варто зазначити, що Закон України «Про акціонерні товариства» не визначає підстав для визнання рішення загальних зборів недійсними. Згідно з ст. 50 Закону України «Про акціонерні товариства» можливість оскарження рішення загальних зборів, а саме у разі, якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги Закону України «Про акціонерні товариства», інших актів законодавства, статуту чи положення про загальні збори акціонерного товариства [66, с.385]. Акціонер, права та охоронювані законом інтереси якого порушені таким рішенням, може оскаржити це рішення до суду протягом трьох місяців з дати його прийняття.

Суд має право з урахуванням усіх обставин справи залишити в силі оскаржуване рішення, якщо допущені порушення не порушують законні права акціонера, який оскаржує рішення. За таких обставин, акціонери не можуть належним чином захистити свої права та інтереси у разі їх порушення рішенням загальних зборів [66, с.115].

Учасники товариства (акціонери), а також інші особи, права та законні інтереси яких порушено рішенням наглядової ради чи виконавчого органу товариства, вправі оскаржити до суду відповідні рішення як акти, оскільки наглядова рада та виконавчий орган товариства є його органами управління, що приймають обов'язкові для виконання рішення [82, с.15]. Це відповідає також нормі статті 55 Конституції України.

Рішення наглядової ради товариства може бути оскаржено в судовому порядку акціонером товариства шляхом пред'явлення позову про визнання його недійсним, якщо таке рішення порушує права чи законні інтереси акціонера. Відповідачем за таким позовом є акціонерне товариство.

Результати проведеного узагальнення судової практики у справах щодо захисту прав та інтересів акціонерів свідчать про тенденцію збільшення кількості таких спорів. Це обумовлено наявністю численних помилок та неоднакової практики застосування господарськими судами матеріального та процесуального права при розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин, а також значний відсоток скасованих та змінених судових рішень.

Світовій практиці акціонерної справи відомі такі судові способи захисту прав акціонерів:

- пред'явлення прямих позовів в інтересах окремих акціонерів, у разі порушення прав та законних інтересів самого акціонера (про видачу повністю сплачених акцій, про сплату затверджених, але не виплачених дивідендів, про внесення в список власників іменних цінних паперів, про відшкодування шкоди у зв'язку із зміною розміру статутного фонду товариства тощо);

- пред'явлення акціонерами непрямих позовів - в інтересах акціонерного товариства у разі завдання йому шкоди, якщо саме товариство з певних причин (насамперед незацікавленості в цьому посадових осіб органів товариства) не подає такі позови;

- пред'явлення окремими акціонерами колективних позовів в інтересах усіх акціонерів, права яких було порушено (подання таких позовів передбачає необхідність повідомлення усіх акціонерів, у чиїх інтересах, подається позов).

Специфічним механізмом захисту прав акціонера, що передбачає як внутрішні (корпоративні), так і зовнішні (судові) важелі, є право на незгоду акціонера з рішеннями акціонерного товариства з питань, визначених законом або статутом товариства (за законодавством США), а за російським і українським законодавством - право акціонера вимагати у товариства викупу належних акціонеру акцій у разі, якщо він не голосував за прийняття загальними зборами рішень з певних питань:

- акціонер спочатку звертається до товариства з вимогою викупити належні йому акції, оскільки він голосував проти рішення, що дає право вимагати такого викупу;

- у разі негативного рішення на рівні товариства, акціонер може звернутися до суду (арбітражного суду) з позовом про викуп за відповідну оплату належних йому акцій.

Виходячи із зробленого аналізу правових питань захисту прав акціонерів шляхом звернення до суду вважаю за необхідне запропонувати продовжити розробку, прийняття та впровадження законодавчих і нормативних актів та вдосконалення механізмів захисту прав акціонерів шляхом поширення найкращої практики корпоративного управління в акціонерних товариствах, удосконалення правового регулювання корпоративних конфліктів.

З метою формування єдиної судової практики вирішення корпоративних спорів та запобігання маніпулюванню їх підвідомчістю (підсудністю) необхідно до підвідомчості (підсудності) господарських судів віднести також:

- спори, пов'язані з призначенням (обранням), відкликанням, припиненням повноважень і відповідальністю осіб, що входять до складу органів управління акціонерного товариства;

- доповнити склад учасників корпоративних спорів особами, які на час звернення до суду ще не є акціонерами товариства, але в результаті вирішення спору можуть стати такими - особи, які уклали договори, відповідно до яких можуть отримати корпоративні права, а також спадкоємці (правонаступники) учасників товариства.

РОЗДІЛ 3

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ

3.1. Право акціонера на захист в судовому порядку

Акутальним питанням сьогодення і одним із головних завдань нашої держави є її інтеграція до європейського та світового співтовариства, тому особливо важливого значення набувають питання відповідності вітчизняного права європейським стандартам та адаптування його до законодавства ЄС.

Як зазначає О.Р. Кібенко, «сучасне корпоративне право України являє собою заплутаний та суперечливий конгломерат нормативних приписів, результатом яких є відсутність визначеності практично у будь-якій сфері регулювання». Зазначені фактори зумовлюють помилки при розгляді судами корпоративних спорів, високу питому вагу скасованих і змінених судових рішень, що потребує напрацювання єдиної судової практики та вироблення напрямів подальшого вдосконалення корпоративного законодавства [64, с.258].

В той же час, судова практика стосовно застосування норм корпоративного законодавства не відзначається послідовністю та одноманітністю, що в цілому негативно позначається на захисті корпоративних прав та інтересів акціонерних товариств та їх учасників. У зв'язку з цим проблемні аспекти вирішення корпоративних спорів вимагають поглибленого науково-практичного аналізу.

Саме тому з'являється необхідність в дослідженні проблемних питань, що виникають при судовому розгляді корпоративних спорів, а також обґрунтування пропозицій щодо їх вирішення.

З метою захисту прав та інтересів, акціонер має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

До корпоративних належать спори за позовами акціонерів товариства, пов'язані з вимогами про визнання недійсними установчих документів акціонерного товариства та припинення юридичної особи у зв'язку з порушеннями вимог законодавства щодо порядку їх прийняття та затвердження.

Станом на 31 травня 2018 року палатою для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду ухвалено 159 постанов у корпоративних спорах, з них 77 -це постанови у спорах про визнання недійсними рішень загальних зборів юридичних осіб. Очевидно, що дана категорія спорів є найпоширенішою, адже становить майже половину від усіх корпоративних спорів. Часто вимога про визнання недійсним рішення загальних зборів юридичної особи супроводжується іншими вимогами, наприклад, визнанням недійсним внесення змін до статуту та скасування державної реєстрації таких

змін. Також непоодинокими є позови про визнання недійсними рішень загальних зборів юридичної особи одразу за кількома підставами, наприклад, порушення порядку скликання загальних зборів і відсутність кворуму на загальних зборах [96, с.489].

Проаналізувавши судову практику господарських судів, можна зробити висновок, що у структурі корпоративних спорів, розглянутих за останні роки, найбільш розповсюдженими спорами, пов'язані зі створенням акціонерних товариств є наступні:

- спори щодо зобов'язань, які виникли до державної реєстрації товариства;
- спори про визнання рішень загальних зборів недійсними;
- спори пов'язані з виходом, виключенням учасника з товариства, переходом частки учасника в статутному капіталі товариства;
- спори щодо компетенції, порядку обрання та відкликання наглядової ради товариства, визнання рішень наглядової ради недійсними;
- спори щодо компетенції, порядку обрання та відкликання виконавчого органу товариства;
- інші корпоративні спори.

Судова практика, яка була проаналізована в ході дослідження вказує на те, що на практиці виникають проблеми з розмежуванням підвідомчості (підсудності) зазначеної категорії спорів між господарськими судами і загальними судами, а також адміністративними судами. Це пов'язано, передусім, з відсутністю уніфікованих критеріїв для розмежування корпоративних спорів від інших категорій спорів.

Підвідомчість (підсудність) справ загальним і господарським судам визначається законодавством. У разі відсутності прямої вказівки у законі застосовується принцип розмежування підвідомчості (підсудності) за суб'єктним складом. Зокрема, на підставі ст. 20 Господарського процесуального кодексу України, господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності та інші справи у визначених законом випадках, зокрема: справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в

тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів; справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах; справи у спорах щодо цінних паперів, в тому числі пов'язані з правами на цінні папери та правами, що виникають з них, емісією, розміщенням, обігом та погашенням цінних паперів, обліком прав на цінні папери, зобов'язаннями за цінними паперами, крім боргових цінних паперів, власником яких є фізична особа, яка не є підприємцем, та векселів, що використовуються у податкових та митних правовідносинах[3].

При цьому справи, що виникають з корпоративних відносин підвідомчі (підсудні) господарським судам незалежно від того, які особи юридичні чи фізичні є учасниками корпоративних відносин, з яких виник спір. Тому, якщо стороною у справі є фізична особа, вирішального значення при розмежуванні юрисдикцій набуває питання, чи є ця справа такою, що виникає з корпоративних відносин.

При вирішенні питання про підвідомчість (підсудність) аналогічних категорій справ до врегулювання на законодавчому рівні у судів відсутні підстави виходити за межі підвідомчості (підсудності) господарських судів, визначених ст. 20 Господарського процесуального кодексу. Тому, незважаючи на те, що спори, пов'язані з діяльністю інших юридичних осіб, є за своїм змістом близькими до спорів, що виникають з корпоративних відносин, проте, якщо хоча б однією зі сторін спору є фізична особа, непідвідомчі (непідсудні) господарським судам.

Як засвідчив аналіз судових рішень, що були проаналізовані, деякі господарські суди, задовольняючи позовні вимоги, застосовують такі способи захисту прав та законних інтересів осіб, які не передбачені чинним законодавством.

Зокрема, ст. 16 Цивільного кодексу України визначено такі способи захисту цивільних прав та інтересів судом:

- визнання права;
- визнання правочину недійсним;
- припинення дії, яка порушує право;
- відновлення становища, яке існувало до порушення;
- примусове виконання обов'язку в натурі;
- зміна правовідношення;
- припинення правовідношення;
- відшкодування збитків та інші способи відшкодування шкоди;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб [4].

Аналогічний перелік способів захисту цивільних прав встановлено ст. 20 Господарського кодексу України.

Варто зазначити, що потрібно чітко розмежування корпоративних і трудових спорів між акціонерами і товариством. Окремо законодавець визначає, що не належать до підвідомчості господарських судів трудові спори. Навіть у тому разі, коли суб'єктами спірних правовідносин є учасники. Таким чином, якщо спір виник із трудових відносин (прийняття на роботу, звільнення, оплата праці, матеріальна відповідальність, компенсаційні виплати), він належить до компетенції загальних судів.

З одного боку, розмежування трудових і корпоративних спорів не викликає труднощів. Однак ситуація ускладнюється, коли йдеться про припинення відносин із членами органів управління акціонерних товариств.

Питання про галузеву належність цих відносин викликає не лише теоретичний інтерес, але й практичне значення, адже від цього залежить, яке законодавство застосовувати до спірних правовідносин: трудове (якщо виходить з того, що спір трудовий) чи цивільне (якщо спір корпоративний) [75, с. 175].

На нашу думку, варто звернути увагу на суб'єктний склад учасників спору. Якщо хоча б один із них не є учасником, спір господарським судам не підвідомчий. Зокрема, якщо мова йде про звільнення чи призначення на посаду особи, яка не є учасником товариства. У цій площині особливої уваги потребує аналіз співвідношення ч. 3 ст. 99 Цивільного кодексу України, за якою члени виконавчого органу можуть бути в будь-який час усунені від виконання своїх обов'язків, якщо в установчих документах не визначено підстави усунення членів виконавчого органу від виконання своїх обов'язків і трудового законодавства, яке передбачає вичерпний перелік підстав припинення трудових відносин.

Відповідно до ст. 3 Кодексу законів про працю України законодавство про працю регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності й галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами.

У зв'язку з цим, на підставі ст. 3 Кодексу законів про працю України, особливості правового регулювання праці членів виконавчих органів акціонерного товариства та його керівника визначаються законодавством (до якого належить зокрема Закон України «Про акціонерні товариства» та Цивільний кодекс України) і статутом товариства.

Слід мати на увазі, що керівник товариства є одночасно й працівником, і виконавчим органом товариства, його посадовою особою. Тому особливості його праці, прийняття та звільнення з цієї посади визначаються спеціальним законодавством - Цивільним кодексом України та Законом України «Про акціонерні товариства». Законодавство про працю застосовується до цих відносин лише в тій частині, в якій воно не суперечить зазначеним нормам.

Правовою основою виникнення повноважень члену органу управління є факт його обрання або призначення у встановленому порядку. З цього часу між цими особами й товариством виникають правовідносини щодо управління товариством [77, с.50]. Переобрання, відкликання членів виконавчих органів є наслідком реалізації учасниками товариства своїх корпоративних прав на участь в управлінні, тому зазначені правовідносини, на нашу думку, є корпоративними, а не трудовими,

отже спори, що виникають у зв'язку з цим, повинні буди підвідомчими господарським судам.

Щодо підвідомчості корпоративних спорів загальним судам, то варто зазначити, що ідею законодавця віднести вирішення всіх корпоративних спорів до компетенції господарських судів реалізовано лише частково. Усе ще значна частина спорів, які пов'язані зі створенням, діяльністю та припиненням акціонерних товариств, господарському суду не підвідомча.

Перша група спорів - спори за участі осіб, які не є учасниками, але мають право на частку в статутному капіталі. Прикладом можуть бути спадкоємці, які успадкували частку в статутному капіталі. Будь-які їхні позови до товариства не будуть підвідомчі господарському суду, оскільки такі спадкоємці до моменту вступу в товариство та внесення відповідних змін до статуту не набули статусу учасників. Під час визначення правового статусу особи як учасника товариства, суд повинен орієнтуватися на відомості державного реєстру, які є офіційними.

Непідвідомчі господарським судам і спори між спадкоємцями, предметом яких є корпоративні права чи право на частку в статутному капіталі. Те саме стосується спорів про визнання недійсними чи розірвання договорів про відчуження корпоративних прав (часток у статутному капіталі), якщо хоча б однією стороною є фізична особа [86, с.19].

Питання про момент переходу корпоративних прав (а з ними і права участі в товаристві) є спірним і під час відчуження часток (корпоративних прав) іншим особам. Як бути із підвідомчістю спору між набувачем частки і товариством, яке не хоче вносити зміни до статуту, пов'язані зі зміною учасника [95, с. 51].

Вважаємо, що й у цьому разі спір є корпоративним, але підвідомчим загальним судам. Разом із тим, законодавство відносить до підвідомчості господарських судів спори між господарським товариством і його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув. Отже, якщо особа була учасником товариства, то та обставина, що на момент розгляду спору вона вже не є учасником, на підвідомчість спору не впливає.

На нашу думку, якщо відповідно до відомостей Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, особа не є і не була учасником товариства, спір за її участі не може вважатися корпоративним.

Корпоративні спори, що стосуються інших юридичних осіб, окрім господарських товариств, теж належать до підвідомчості загальних судів.

Щодо підвідомчості корпоративних спорів третейським судам, варто зазначити, що відповідно до ч. 5 ст. 4 Господарського процесуального кодексу України, до третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом.

Оскільки корпоративні спори спеціально не відзначені, слід дійти висновку, що вони, за загальним правилом, можуть бути передані на вирішення третейського суду. Третейський запис (угода про передачу спору на вирішення третейському суду) може бути частиною установчих документів.

Виходячи із зробленого аналізу правових питань захисту прав акціонерів шляхом звернення до суду вважаю, що акціонер має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

Стосовно проблеми розмежування підвідомчості корпоративних і трудових спорів між господарськими судами та судами загальної юрисдикції, ми вважаємо, що таке розмежування повинно розглядатися залежно від суб'єктивного складу і статусу учасників спору. Отже, якщо хоча б один із суб'єктивного складу учасників спору не є акціонером, то спір господарським судам не підвідомчий (в тому випадку коли один із учасників спору є фізичною особою).

Таким чином, для об'єктивності визначення юридичної підсудності відповідного виду спору необхідно встановлювати - суб'єктивний склад і статус учасників провадження; предмет судового спору, позовну вимогу або сферу відносин що підлягають захисту; наявну судову практику або правові позиції (пленуми) вищих судів країни.

3.2. Судова практика визнання недійсними рішень загальних зборів у корпоративних спорах

Враховуючи зростаючу кількість корпоративних спорів, актуальним є питання причин та наслідків визнання недійсними рішень загальних зборів у корпоративних спорах. Варто зазначити, що такі вчені як А.П. Колесов та Є.С. Разд'яконов вже розглядали окремі проблемні питання. Однак українське законодавство має свої особливості в регулюванні корпоративних відносин. Тому, вважаємо, що потребують більш детального дослідження основні способи забезпечення позовів у корпоративних спорах.

На думку І. В. Спасибо-Фатєєвої, корпоративні правовідносини містять елементи як майнових, так і немайнових правовідносин. При цьому об'єктом майнових правовідносин є дії їх учасників щодо здійснення прав і виконання обов'язків по оплаті акцій, одержанню дивідендів та ін., об'єктом немайнових правовідносин - дії суб'єктів у сфері управління акціонерним товариством по участі в роботі загальних зборів акціонерів, інших його органів у разі обрання до них тощо [93, с.30].

В. Кравчук відзначає, що корпоративні відносини - це відносини щодо виникнення, зміни, припинення та реалізації права участі в товаристві. У свою чергу внаслідок участі в товаристві в особи виникають корпоративні права. Тому відносини щодо корпоративних прав охоплюються відносинами щодо участі.

Притримуючись думки цих відомих українських учених, зазначимо: корпоративні відносини виникають щодо реалізації права участі у товаристві, такі права встановлюються законом та внутрішніми нормативними актами.

Виходячи з аналізу ст. 167 Господарського кодексу України, можна зробити висновок, що корпоративними спорами є спори щодо правомочності на участь особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші права, передбачені законом та статутними документами.

Саме через те, що корпоративні права акціонерів дуже часто порушуються, вони вимушені звертатися до суду для захисту своїх законних прав та інтересів. Тут вступає в роботу механізм судового захисту, який також має свої певні особливості.

В основі розгляду спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів юридичної особи лежить єдиний підхід Суду до розуміння правової природи таких рішень як актів ненормативного характеру, а не правочинів.

Необхідно розуміти, що рішення загальних зборів є актом ненормативного характеру (індивідуальним актом), тобто офіційним письмовим документом, що породжує певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин. Підставами для визнання правових актів індивідуальної дії (ненормативних актів) незаконними (недійсними) є невідповідність їх вимогам чинного на час його видання (затвердження) законодавства, в тому числі Конституції України, та/або визначеній законом компетенції органу, який видав (затвердив) цей акт [35].

Рішення загальних зборів учасників господарського товариства є актом органу управління юридичної особи, а не одностороннім правочином, оскільки приймається загальними зборами учасників, які не є ні суб'єктом права, ні органом, який здійснює представництво товариства. Не є рішенням загальних зборів учасників господарського товариства і договором, тому що приймається не за домовленістю всіх учасників товариства, а більшістю їх голосів [34].

Рішення загальних зборів учасників як вищого органу товариства з обмеженою відповідальністю є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин. У зв'язку з цим підставами для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи можуть бути: невідповідність рішень загальних зборів нормам законодавства; порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів; позбавлення учасника (акціонера, члена) юридичної особи можливості взяти участь у загальних зборах [28].

Рішення загальних зборів учасників (акціонерів) та інших органів господарського товариства є актами, оскільки ці рішення зумовлюють настання правових наслідків, спрямованих на регулювання господарських відносин, і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин. Зазначені рішення є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами) [32].

Для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи факт такого порушення не встановлений, господарський суд не має підстав для задоволення позову. Не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів юридичної особи, є підставами для визнання недійсними прийнятих ними рішень[33].

Проте слід мати на увазі, що встановлення окремих порушень при скликанні та проведенні загальних зборів учасників юридичних осіб також можуть не призвести до визнання недійсним рішення таких зборів. Наприклад, відсутність доказів повідомлення учасника про скликання загальних зборів не є підставою для визнання недійсними рішень таких зборів, якщо буде встановлено присутність учасника (його представника) на оспорюваних загальних зборах.

Поряд з цим, навіть якщо учасник (акціонер) був присутній на загальних зборах юридичної особи, але не зміг завчасно належним чином підготуватися до розгляду порядку денного, таке рішення належить визнавати недійсним. Для ілюстрації наведемо постанову Верховного Суду від 12.04.2018 у справі № 914/1968/16 (Баранець О.М., Вронська Г.О., Студенець В.І.):

Здійснивши аналіз положень ст.ст. 35, 41, 42, 46 Закону України «Про акціонерні товариства» колегія суддів дійшла такого висновку. Обов'язковою умовою повідомлення про скликання загальних зборів юридичної особи є одночасна наявність у такому повідомленні інформації про час, місце проведення зборів та інформації про питання, що будуть винесені на розгляд зборів (порядок денний).

Відповідно до ч. 1 ст. 36 Закону України «Про акціонерні товариства» від дати надіслання повідомлення про проведення загальних зборів до дати проведення

загальних зборів акціонерне товариство повинно надати акціонерам можливість ознайомитися з документами, необхідними для прийняття рішень з питань порядку денного, за місцезнаходженням товариства у робочі дні, робочий час та в доступному місці, а в день проведення загальних зборів -також у місці їх проведення. У повідомленні про проведення загальних зборів вказуються конкретно визначене місце для ознайомлення (номер кімнати, офісу тощо) та посадова особа товариства, відповідальна за порядок ознайомлення акціонерів з документами.

Частиною 2 ст. 37 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено, що акціонер до проведення зборів за запитом має можливість в порядку, визначеному ст. 36 цього Закону, ознайомитися з проектом (проектами) рішення з питань порядку денного.

Частиною 1 ст. 38 Закону України «Про акціонерні товариства» визначено, що кожний акціонер має право внести пропозиції щодо питань, включених до проекту порядку денного загальних зборів акціонерного товариства, а також щодо нових кандидатів до складу органів товариства, кількість яких не може перевищувати кількісного складу кожного з органів.

Рішення загальних зборів юридичної особи можуть бути визнані недійсними в судовому порядку в разі недотримання процедури їх скликання, встановленої ст. 35 Закону України «Про акціонерні товариства». Права учасника (акціонера, члена) юридичної особи можуть бути визнані порушеними внаслідок недотримання вимог закону про скликання і проведення загальних зборів, якщо він не зміг взяти участь у загальних зборах, належним чином підготуватися до розгляду питань порядку денного, зареєструватися для участі у загальних зборах тощо.

Оскільки, позивач не зміг належним чином підготуватися до розгляду питань порядку денного, враховуючи те, що вплив акціонера на прийняття загальними зборами рішень не вичерпується лише голосуванням, суди попередніх інстанцій дійшли вірного висновку про те, що порушення внаслідок недотримання вимог закону під час скликання загальних зборів є підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів, прийнятих за результатами розгляду п.п. 4, 5, 8, 9, 15, 18, 21 порядку денного позачергових загальних зборів акціонерів ПАТ[30].

Окрім того, у наведеній для прикладу постанові Верховного Суду міститься ще одна важлива правова позиція у вирішенні корпоративних спорів. Судом можуть бути визнанні недійсними лише ті рішення загальних зборів, які порушують права учасника (акціонера). Проте суд не має підстав визнавати недійсними рішення, прийняті з інших питань порядку денного загальних зборів, якщо позивачем не доведено, що вони порушують його права та законні інтереси.

Під час розгляду спорів про визнання недійсними рішень загальних зборів юридичних осіб досить часто Судом здійснюється захист прав міноритаріїв. На сьогодні вирішення питання захисту прав міноритаріїв є актуальним не лише для розвитку бізнесу, але і позитивно впливає на імідж країни на міжнародній арені та сприяє залученню іноземних інвестицій. Так, Верховним Судом сформовано єдину правову позицію, щодо того, що учаснику (акціонеру, члену) не може бути відмовлено у задоволенні вимог про визнання недійсними рішень загальних зборів тільки з мотивів недостатності його голосів для зміни результатів голосування з прийнятих загальними зборами учасників (акціонерів, членів) рішень, оскільки вплив учасника (акціонера, члена) на прийняття загальними зборами рішень не вичерпується лише голосуванням [25].

Така тенденція має дуже важливе значення, оскільки, як вже зазначалося раніше правами міноритаріїв досить часто нехтують.

І на останок не можна оминути увагою правову позицію Верховного Суду у спорах про визнання недійсними рішень загальних зборів юридичних осіб, які виникають з огляду на відсутність передбаченого законом кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішень. Судді касаційної інстанції одностайні: прийняття загальними зборами рішень за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення - є безумовною підставою для визнання недійсними таких рішень [22].

Трапляються випадки коли суди першої та апеляційної інстанції відмовляють у задоволенні позову, однак це відбувається з різних правових підстав. Наслідки неодиногокого застосування правових норм доводиться долати Верховному Суду.

Господарські суди, при вирішенні корпоративних спорів, посилаються на практику пленумів верховних судів. На сьогодні є чинними дві постанови: Постанова Пленуму ВСУ від 24.10.2008 року «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» та Постанова Пленуму від 25.02.2016 року «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин». Зважаючи на те, що наприкінці 2017 року були прийняті нові процесуальні кодекси, зокрема: Господарський процесуальний кодекс та Цивільний процесуальний кодекс, практика розгляду корпоративних спорів також має бути осучаснена.

Вважаємо, що необхідною умовою для формування єдиного підходу для вирішення судами корпоративних спорів є прийняття нової постанови вже Касаційного господарського суду, де буде класифіковано підстави визнання рішень загальних зборів. Це дозволить Господарським судам посилатися на практику вищої інстанції та значно скоротить час розгляду корпоративних спорів.

Зазначено, що для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи факт такого порушення не встановлений, господарський суд не має підстав для задоволення позову.

3.3. Непрямий позов як спосіб захисту корпоративних прав акціонерів

Становлення ринкової економіки в Україні призвело до виникнення великої кількості акціонерних товариств та активного розвитку корпоративних правовідносин, що потребує належних та нових механізмів захисту.

Ситуація, із збільшенням кількості порушень прав акціонерів, яка склалася за останні роки свідчить про те, що внаслідок неправомірних дій посадових осіб акціонерного товариства, самі акціонери вимушені звертатися до суду для захисту своїх прав. Відтак залучення нових механізмів захисту є актуальною та необхідною умовою розвитку бізнесу в Україні.

Корпоративні спори всередині акціонерних товариств стали сьогодні звичним явищем. Спостерігається порушення корпоративних прав міноритарних власників не тільки внаслідок неправомірних рішень загальних зборів учасників товариства [97, с. 507].

Досить часто корпоративні права учасників порушуються виконавчими органами, які вчиняють неправомірні дії в своїх власних інтересах, тим самим порушують інтереси товариства. Особливо це спостерігається в акціонерних товариствах при укладенні значних правочинів, а також правочинів щодо вчинення яких є заінтересованість. Зважаючи на те, що акціонери безпосередньо зацікавлені в отриманні частки прибутку від діяльності підприємства, такі шкідливі дії органів управління опосередковано впливають на інтереси учасників такої компанії.

Тому постає питання про вибір форми захисту порушених прав акціонерів.

Активний розвиток корпоративного права зумовлює необхідність розширення приватноправових засобів захисту, до яких відноситься перш за все можливість звернення за захистом до суду шляхом подання позовів.

Загальноприйнятою у науці цивільного процесуального права є класифікація позовів за їх предметом та за матеріально-правовим критерієм [61, с.115]. Однак, у зв'язку з можливістю судового захисту різноманітних інтересів виникає необхідність здійснення класифікації позовів ще за одним критерієм за характером інтересів, що захищаються. За цією ознакою позови поділяють на особисті, позови на захист публічних та державних інтересів, на захист прав інших осіб, на захист невизначеного кола осіб та непрямі позови.

Безпосереднім предметом нашого розгляду є окремі аспекти останнього виду позовів. Характерною особливістю непрямих позовів є те, що позивачі захищають свої права та інтереси, але роблять це не прямо, а опосередковано. Найбільш акутальною сферою застосування непрямих позовів є сфера корпоративних відносин непрямої позов пред'являється акціонером на захист прав та інтересів акціонерного товариства, яке понесло збитки внаслідок неправомірних дій його посадових осіб. Однак у кінцевому результаті акціонери захищають і власні

інтереси, оскільки після відшкодування збитків чи повернення неправомірно відчуженого майна збільшуються активи акціонерною товариства, може підвищитися ринкова вартість його акцій.

Можливість пред'явлення непрямих позовів передбачена законодавством багатьох країн світу, зокрема: США, Німеччини, Франції, Росії. Тому, на нашу думку, є необхідність в дослідженні інституту непрямого позову як одного із способів захисту прав та інтересів.

Проблематику непрямих (похідних) позовів останнім часом часто обговорюють у зв'язку з перспективами його застосування в українській практиці судового захисту корпоративних прав. Окремі аспекти застосування непрямих позовів вивчали О.М. Вінник, І.В. Спасибо-Фатєєва, Л.А. Островська, Ю.О. Попов, В.А. Гурєєв, Б.А. Журбін, Є.І. Чугунова.

Частина цих авторів досліджували саму природу непрямих (похідних) позовів та їх місце серед інших видів позовів. Інші досліджували специфіку застосування позовів, передумови виникнення права на непрямий позов, процесуальні аспекти його застосування в контексті вирішення корпоративних спорів. Але даний час у зв'язку зі змінами, що відбуваються в законодавстві, проблема застосування непрямого (похідного) позову в корпоративних правовідносинах потребує детальнішого аналізу.

З огляду на наведене, дослідження питання застосування непрямих позовів для захисту корпоративних прав є актуальним. Тому метою дослідження є з'ясування природи непрямого позову, аналіз правової бази з метою з'ясування можливості для його застосування на практиці, а також обґрунтування пропозицій щодо законодавчого забезпечення права на подання відповідного позову.

Вже досить давно в українській правовій думці висловлювалася потреба в додаткових засобах захисту корпоративних прав окрім звичного для нас прямого позову.

Непрямі позови вперше набули популярності в США. Там вони стали ефективним засобом захисту інтересів меншості проти зловживань більшості. В США позов в інтересах корпорації називають похідним позовом [46, с.88]. В

українській правовій думці позов від імені учасника корпоративного підприємства в інтересах корпорації називають непрямим або похідним. При чому застосовують ці терміни як синоніми.

Непрямий позов вказує, що вимога, яку ставить позивач в своєму позові, стосується не безпосередньо його прав, а загалом інтересу компанії, в прибутковості якої він зацікавлений. Інший термін, який застосовують - «похідний» позов. Таке формулювання є також достатньо вдалим. Учасник корпоративних правовідносин володіє правом на частку в майні корпоративного підприємства. Тому його право немов би походить від права самої особи на захист своїх інтересів.

До речі, О.М. Вінник притримується особливої точки зору. Вона не вважає непрямий позов та похідний позов тотожними. На її думку, непрямі позови застосовуються на практиці в процесі реалізації уповноваженими органами (особами) функцій держави щодо захисту заздалегідь невизначеного (кількісно) кола осіб. О.М.Вінник відносить їх до групових позовів [50, с.12].

На нашу думку, непрямий позов не є різновидом групового позову. Відбувається підміна понять - загальнокорпоративного інтересу та інтересу сукупності всіх учасників акціонерного товариства .

Щодо можливості застосування непрямого (похідного) позову безпосередньо при вирішенні корпоративних конфліктів, то в вітчизняному законодавстві вже є норма, яка передбачає можливість застосування такого способу засобу як похідний позов. Така можливість передчана ч.12 ст.20 Господарського процесуального Кодексу України.

Поняття непрямого позову походить із системи права США, у правовій доктрині якої отримало назву «об'єднаний позов акціонерів». З огляду на відмінність континентальної системи права від американської правової сім'ї, у європейських країнах непрямий позов отримав дещо іншу інтерпретацію та особливості.

На нашу думку, непрямому позову притаманні такі основні ознаки:

- позивачем є акціонер без спеціального на те уповноваження акціонерне товариство, в силу прямої вказівки закону. В цьому контексті необхідно чітко розмежовувати інститут представництва та інститут непрямого позову;

- позивач повинен бути акціонером саме акціонерного товариства, в інтересах якого подається позовом, на момент як звернення до суду, так і винесення судового рішення;

- позивачем може бути лише один акціонер (який водночас опосередковано захищає інтереси інших учасників), оскільки чинне господарсько-процесуальне законодавство не передбачає інституту множинності на стороні позивача. В цьому контексті необхідно розмежовувати непрямий і груповий позов;

- акціонер діє з метою захисту в першу чергу загального корпоративного інтересу (хоча ця точка зору є доволі дискусійною в господарсько-правовій доктрині), що опосередковано порушує індивідуальний корпоративний інтерес акціонера, проте з процесуального погляду акціонер діє в інтересах акціонерного товариства, оскільки присудження в цій категорії справ здійснюється на користь юридичної особи, а не її учасника. Порушення загального корпоративного інтересу полягає у протиправному зменшенні балансової вартості чистих активів акціонерного товариства внаслідок незаконного відчуження свого майна. Водночас корпоративний майновий інтерес акціонера опосередковано порушується, оскільки обмежується номінальною вартістю акцій, розміром виплачуваних дивідендів, а також ліквідаційної квоти, тобто перебуває у прямій пропорційній залежності від загального корпоративного інтересу;

- акціонер звертається від свого власного імені, проте в інтересах акціонерного товариства;

- предметом непрямого позову є вимога про визнання недійсним договору, укладеного акціонерним товариством з іншим контрагентом, та відшкодування збитків (моральної шкоди), завданих таким договором інтересам акціонерного товариства;

- право на непрямий позов реалізується акціонером, якщо уповноважені законом та (або) статутом органи акціонерного товариства не реалізували право на захист прав та інтересів акціонерного товариства;

- відповідачами в цій категорії справ виступають посадові особи акціонерного товариства (як правило, виконавчий орган), що діяв від імені акціонерного товариства при укладенні договору, та (або) власне контрагенти за договором;

- при легалізації цього інституту в чинному акціонерному законодавстві з метою уникнення зловживання міноритаріями своїми корпоративними правами необхідно передбачити можливість подання позову акціонером, що є власником більше ніж 5% простих акцій акціонерного товариства.

Аналізуючи норми чинного Закону України «Про акціонерні товариства» та Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» хотілося б відзначити, що лише самої вказівки на правову можливість звернення до суду з позовом в інтересах корпорації є недостатньо. Необхідно визначити мінімальну частку, володіючи якою учасник корпоративного підприємства набуває право на позов. Щодо її розміру, то в законодавствах держав це питання вирішено у власний спосіб.

В ФРН згідно Закону «Про акціонерні товариства», правом на непрямий позов володіють акціонер (група акціонерів), які є власниками не менше 1 відсотків голосів товариства. В Чеській Республіці, Італії, Іспанії, Словаччині цей ценз становить - 5%, а в Австрії, Болгарії, Угорщині, Словенії та Швеції - 10%.

Слід зазначити, що частка особи (групи осіб) в статутному капіталі повинна бути достатньо значною для того, щоб учасник товариства міг скористатися своїм правом на непрямий позов. В протилежному випадку така особа, не володіючи достатньо значним пакетом акцій (часткою в статутному капіталі), отримують можливість зловживати своїм правом.

Тим самим іноді такі позови навпаки перешкоджають нормальній господарській діяльності товариства. В США на початку 20-х років не існувало обмежень щодо можливості подання непрямого позову. Це призвело до того, що

акціонери буквально перевантажили компанії такими позовами. Тому цю проблему потрібно врахувати в Україні при прийнятті Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю».

На нашу думку, таким правом повинен володіти такий власник корпоративних прав або група власників, які володіють справді вагомою часткою в статутному капіталі.

Законодавцем, з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів», було зменшено розмір значного пакету акцій з із 10 і більше відсотків простих акцій до 5 і більше відсотків простих акцій (пункт 5 ч.1 ст.2 Закону України «Про акціонерні товариства»).

На нашу думку, без встановлення певного відсотку це неминуче призведе до зловживань зі сторони власників корпоративних прав. Будь-хто, придбавши всього декілька акцій, зможе втягнути корпоративне підприємство в безпідставні судові процеси. Власник достатньо значної частини корпоративних прав не подасть безпідставний позов, бо тим самим опосередковано він впливає на ринкову вартість підприємства. Тому він не буде використовувати свої корпоративні права з метою задовольнити інтереси недобросовісної сторони.

Окрім розміру частки необхідної для подання непрямого позову, складними в теоретичному і практичному значенні є процесуальне становище акціонерного товариства, в інтересах якого подається такий позов. До прикладу, в спорі між акціонером та третьою особою, яка здобула незаконним способом вигоду від певного правочину, безумовно необхідно залучати саме товариство.

На нашу думку, залучення товариства як третьої сторони, є найбільш вдалим. Акціонерне товариство має можливість відповідно до Господарського процесуального кодексу України вступити в процес, заявляючи самостійні вимоги. Разом з тим, якщо товариство такого бажання не виявило, то суд може залучити його як третю особу, що не заявляє самостійних вимог.

За даних обставин товариство не перехопить ініціативу від безпосередніх ініціаторів судового процесу і немає потреби залучати його в ролі співвідповідача.

Разом з тим, беручи участь в процесі, товариство зможе надати важливу інформацію по обставинах, які стосуються матеріалів справи, оскільки, як правило, компанія володіє основними доказами по справі.

Непрямий позов, що пред'являється акціонером, спрямований на захист інтересів акціонерного товариства, яке зазнало збитків внаслідок неправомірних дій його посадових осіб. Однак у кінцевому рахунку акціонери захищають і власні інтереси, оскільки після відшкодування збитків чи повернення неправомірно відчуженого майна збільшуються активи акціонерного товариства, може підвищитися ринкова вартість його акцій [59, с.181].

При цьому пред'явлення непрямих позовів спрямоване не лише на захист приватних інтересів акціонерів, але й на досягнення таких публічних цілей, як залучення приватних інвестицій в економіку та забезпечення стабільності суспільних відносин у сфері цивільного обороту.

Непрямі позови характеризуються специфічним суб'єктним складом спірних матеріально-правових та процесуально-правових відносин, що виникають з них. Враховуючи те, що найбільш численними та поширеними серед організацій з корпоративним устроєм є акціонерні товариства, доцільно розглянути правову природу непрямих позовів на їхньому прикладі.

В таких випадках пряма матеріально-правова вимога належить акціонерному товариству, яке є вигодонабувачем за позовом та на користь якого стягується присудження. Суб'єктом, зобов'язаним відшкодувати заподіяні збитки, виступає посадова особа товариства.

При цьому право на позов надано учасникам юридичної особи, які розглядаються як позивачі. Відповідачами виступають або посадові особи товариства, які заподіяли збитки, або особи, які є сторонами оспорюваного правочину.

Одним із складних питань непрямих позовів є питання про позивача, бо немає визначеності стосовно акціонера, як суб'єкта господарського процесу, при зверненні до суду з позовною заявою: як самостійний позивач чи законний представник акціонерного товариства, яке у свою чергу є позивачем.

За загальним правилом представництва, представник не може бути вигодонабувачем за тими юридичними діями, що ним вчиняються, у тому числі і в суді, від імені особи, яку він представляє. У випадку задоволення позову непрямым вигодонабувачем буде акціонер, оскільки у кінцевому рахунку він захищає власні майнові інтереси [48, с.181]. Тому пропонується, щоб акціонери, пред'являючи непрямий позов, діяли від власного імені як самостійні позивачі.

Враховуючи непоодинокі випадки зловживання посадовими особами господарських товариств своїми правами, вчинення ними правочинів, що суперечать як інтересам товариств, так і їх учасників, останні намагаються захистити інтереси товариств та опосередковано свої інтереси шляхом подання позовів до суду. Однак судові органи у задоволенні таких позовів відмовляють, посилаючись на відсутність у учасників товариств наданого законом права на звернення до судів з подібними позовами.

Отже, акціонер вправі виступати на захист прав та інтересів акціонерного товариства в суді тільки як представник, подаючи позов від імені і за дорученням самого акціонерного товариства, оскільки відсутність уповноваження може бути підставою для відмови у задоволенні позову.

Такий стан речей не сприяє ефективному захисту інтересів акціонерів, оскільки посадові особи акціонерного товариства, що зловживають своїми правами, не зацікавлені в наданні повноваження на пред'явлення позовів для захисту інтересів товариств від їх власних неправомірних дій (бездіяльності) чи для притягнення їх же до майнової відповідальності, тобто, акціонери можуть подати позов від імені товариства до його посадових осіб часто тільки після їх звільнення із займаних посад, а цей процес, потребує значного часу і часто пов'язаний з тривалими судовими розглядами.

Таким чином, з прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства» з'явилася реальна можливість практичного втілення правової конструкції непрямого позову. Разом з тим, в законодавстві необхідно прямо передбачити право акціонерів (учасників товариства) на позов до органів товариства для відшкодування завданих їм збитків. Тому подальше практичне втілення інституту

непрямого позову вимагає глибших теоретичних досліджень щодо правової природи непрямого позову, передумов для пред'явлення непрямого позову, правового статусу господарського товариства в судовому процесі порушеному таким позовом.

Вважаємо необхідним поступово легалізувати елементи інституту непрямого позову в чинному законодавстві шляхом доповнення ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства» ч. 5 такого змісту: «акціонер, який є власником більше ніж 5% простих акцій товариства, має право вимагати в судовому порядку визнання правочину, укладеного з порушенням вимог, недійсним і відшкодування збитків та (або) моральної шкоди, завданих товариству».

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами проведеного дослідження сформульовано наступні висновки:

1. Визначено, що об'єктом правового захисту є права акціонера, які можна визначити як сукупність майнових і немайнових прав, які впливають із права власності на акцію акціонерного товариства, що включають у себе правомочності брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах, крім випадків, передбачених законом; брати участь у розподілі прибутку акціонерного товариства та одержувати дивіденди; вийти в

установленому порядку з акціонерного товариства; одержувати інформацію про діяльність товариства та здійснювати інші правомочності, які передбачені в законі чи в установчих документах акціонерного товариства.

2. Здійснивши аналіз наукових праць та чинного законодавства, ми вважаємо, що до системи спеціальних юридичних гарантій корпоративних прав фізичних осіб можна віднести наступні елементи гарантування:

- повну фіксацію змісту корпоративних прав у законі;
- реалізацію права акціонера на доступ до інформації про діяльність акціонерного товариства через встановлення відповідальності за ненадання або надання товариством інформації, яка не відповідає дійсності;
- державний контроль за законністю створення, зміни й припинення статусу юридичної особи, а також за здійсненням операцій на ринку цінних паперів шляхом посилення контролю за проведенням державної реєстрації виникнення, зміни або припинення діяльності акціонерного товариства;
- узгодження інтересів міноритарних і мажоритарних акціонерів, що повинно здійснюватись через укладення відповідних угод між ними, які встановлюватимуть основні моменти, щодо управління товариством.

3. Проаналізувавши поняття безвідкличної довіреності, визначено, що необхідною умовою укладення таких довіреностей є фіксація в її змісті положень, про переважне право голосу довірителя при присутності на голосуванні як представника так і самого довірителя. Окрему увагу звернуто на необхідність внесення до Закону України «Про акціонерні товариства» санкцій до представника у разі, якщо дії останнього суперечать та/або наносять шкоду інтересам довірителя.

4. Дослідивши різні підходи до визначення поняття захисту прав акціонерів, ми вважаємо, що поняття захисту прав акціонерів може бути визначено як сукупність способів, спрямованих на забезпечення реалізації прав акціонерів, закріплених законодавством, що надають акціонеру право обрати спосіб і форму захисту у законодавчо встановлених межах та реалізувати їх, у разі порушення цих прав. Зазначено, що окрім адміністративного та судового механізму захисту

прав акціонерів, можна скористатися також корпоративним, що має фіксуватися безпосередньо у внутрішніх документах останнього. Задля закріплення такої можливості загальними зборами може бути затверджений Кодекс корпоративного управління акціонерного товариства.

5. Дослідивши можливі порушення прав акціонерів на базі судової практики та рішень Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку вважаємо, що діяння, які порушують права акціонерів, потребують законодавчого врегулювання, так як не всі вони є правопорушеннями і притягнути до відповідальності за них неможливо. Для того, щоб те чи інше конкретне діяння було визнано правопорушенням, необхідно, щоб воно відповідало певним, вказаним в законі ознакам, тобто в законі повинен бути визначений склад правопорушення - сукупність ознак, при наявності яких діяння визнається правопорушенням. Окрему увагу приділено корпоративним договорам. З'ясовано, що укладення корпоративних договорів - є прихованим, однак ефективним важелем впливу на управління товариством. Конфіденційність даного договору, дає його сторонам можливість домовитися про вектор управління товариством, без повідомлення інших акціонерів. Саме тому, такий вид договорів є привабливим для багатьох учасників акціонерних товариств, особливо - для великих підприємств.

6. Було проведено класифікацію способів захисту прав за сферою їх застосування - на загальні та спеціальні; за характером - на заходи захисту та відповідальності.

Виділено наступні групи способів захисту прав акціонерів:

- корпоративні способи;
- адміністративні способи;
- судові способи.

7. Детально розглянуто питання захисту прав акціонерів у судовому порядку. З'ясовано, що актуальною проблемою є розмежування підвідомчості корпоративних і трудових спорів між господарськими судами та судами загальної юрисдикції. Вважаємо, що таке розмежування повинно розглядатися залежно від

суб'єктного складу і статусу учасників спору. Отже, якщо хоча б один із суб'єктного складу учасників спору не є акціонером, то спір господарським судам не підвідомчий (в тому випадку коли один із учасників спору є фізичною особою). Таким чином, для об'єктивності визначення юридичної підсудності відповідного виду спору необхідно встановлювати - суб'єктивний склад і статус учасників провадження; предмет судового спору, позовну вимогу або сферу відносин що підлягають захисту; наявну судову практику та правові позиції Верховного суду країни.

8. В роботі визначено, що актуальною проблемою є неузгодженість позицій судів щодо визнання недійсними рішень загальних зборів у корпоративних спорах. Зазначено, що не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів юридичної особи, є підставами для визнання недійсними прийнятих ними рішень. Запропоновано провести узагальнення судової практики розгляду судами корпоративних спорів шляхом прийняття нової постанови з метою встановлення єдиних підходів до визнання недійсними рішень загальних зборів у корпоративних спорах. Зазначено, що для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства.

9. Обґрунтовано думку про те, що пред'явлення непрямих позовів спрямоване не лише на захист приватних інтересів акціонерів, але й на досягнення таких публічних цілей, як залучення приватних інвестицій в економіку та забезпечення стабільності суспільних відносин у сфері цивільного обороту.

Узагальнення наукових досліджень, практики Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку та судової практики надало можливість викласти такі **пропозиції** щодо внесення змін до чинного законодавства:

1. Доповнити Закон України «Про акціонерні товариства» ст.63-1 «Порушення порядку проведення загальних зборів». На нашу думку, текст статті повинен бути таким:

«Порушення емітентом порядку скликання або проведення загальних зборів акціонерного товариства, порядку обрання членів органів управління товариства -

тягне за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення посадовою особою емітентом порядку скликання або проведення загальних зборів акціонерного товариства, непроведення щорічних загальних зборів - тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на таку посадову особу.

Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягнуть за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

2. Доповнити Закон України «Про акціонерні товариства» статтею 30-1 «Порушення строків виплати дивідендів», в якій передбачити, що акціонерне товариство несе відповідальність за порушення строків виплати дивідендів. В разі порушення строків виплати дивідендів, акціонерне товариство зобов'язане сплатити дивіденди з урахування встановленого індексу інфляції за весь час прострочення та 3% річних від простроченої суми, якщо інший розмір не передбачений в установчих документах, договорі або законі.

3. Доповнити ст.72 Закону України «Про акціонерні товариства» частиною 6 в якій прописати, що «акціонер, який придбав та/або будь-яким іншим чином отримав право на акції акціонерного товариства, має право на отримання інформації лише за період після набуття прав на акції».

4. Доповнити ч.1 ст.5 Закон України «Про судовий збір» пунктом 24, «від сплати судового збору звільняється - Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та її територіальні органи - за подання позовів щодо захисту законних прав та інтересів акціонерів в інтересах товариства».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (зі змінами і доповненнями)//URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. (зі змінами і доповненнями) // URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06 листопада 1991р. (зі змінами і доповненнями) // URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. (зі змінами і доповненнями) // URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. (зі змінами і доповненнями) // URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. (зі змінами і доповненнями) // URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
7. Про акціонерні товариства: Закон України(зі змінами і доповненнями) від 17 вересня 2008 р. № 50-5// URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
8. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України(зі змінами і доповненнями) від 23 лютого 2006 р. № 31// URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
9. Закон України «Про господарські товариства»(зі змінами і доповненнями) від 19 вересня 1991 р. № 31// URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
10. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»(зі змінами і доповненнями) від 06.01.2018 р. // URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>
11. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» (зі змінами і доповненнями) від 15 травня 2003 р. № 755-ІУ. // URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
12. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»(зі змінами і доповненнями) від 12 липня 2003 р. № 755-ІУ. // URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
13. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» (зі змінами і доповненнями) від 02 березня 2005 року // URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.
14. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» (зі змінами і доповненнями) від 15 грудня 2006 року // URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-16>.

15. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» (зі змінами і доповненнями) від 18.02.2018 року // URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1984-19>.

16. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (зі змінами і доповненнями) від 06.02.2018 року // URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>.

17. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів» (зі змінами і доповненнями) від 16.11.2017 року // URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-19>.

18. Принципи корпоративного управління, затверджені Рішенням НКЦПФР від 22.07.2014 № 955// URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rshennya-pro-zatverdzhennya-printsipv-korporativnogo-upravlnnya/>.

19. Постанова Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Верховного суду України від 24.10.2008 р. №13 // Вісник господарського судочинства. — 2009. — № 2. — С. 7.

20. Постанова Пленуму ВГСУ від 25.02.2016 №4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» // URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16>.

21. Постанова Вищого Господарського суду України у справі №902/1309/15 від 05.12.2017 року // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70818891>.

22. Постанова Касаційного Господарського суду від 21.03.2018 у справі № 927/524/17 (Ткач І.В., Стратієнко Л.В., Студенець І.В.) // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72940321>.

23. Постанова Касаційного Господарського суду від 18.04.2018 у справі № 917/1375/16 (Стратієнко Л.В., Баранець О.М, Ткач І.В.) // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73596753>.

24. Постанова Касаційного Господарського суду від 02.05.2018 у справі № 918/373/17 (Стратієнко Л.В., Баранець О.М, Ткач І.В.) // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73840252>.

25. Постанова Касаційного Господарського суду від 06.03.2018 у справі № 907/167/17 (Вронська Г.О., Баранець О.М., Студенець В.І.) // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72645204>.

26. Постанова Касаційного Господарського суду від 27.03.2018 у справі № 904/6983/17 (Вронська Г.О., Баранець О.М., Студенець В.І.) // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73160525>.

27. Постанова Касаційного Господарського суду від 25.04.2018 у справі № 904/6965/17 (Ткач І.В., Стратієнко Л.В., Студенець І.В.) // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73699936>.

28. Постанова Касаційного Господарського суду від 27.03.2018 у справі № 904/9431/15 (Вронська Г.О., Баранець О.М., Студенець В.І.) // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73097954>.

29. Постанову Касаційного Господарського суду від 12.04.2018 у справі № 914/1968/16 (Баранець О.М., Вронська Г.О., Студенець В.І.) // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73410612>.

30. Постанова Касаційного Господарського суду від 17.04.2018 у справі № 920/888/17 (Баранець О.М., Вронська Г.О., Студенець В.І.) // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73441769>.

31. Постанова Касаційного Господарського суду від 28.03.2018 у справі № 910/22291/16 (Стратієнко Л.В., Мамалуй О.О., Ткач І.В.) // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73081560>.

32. Постанова Касаційного Господарського суду від 21.03.2018 у справі № 927/699/17 (Стратієнко Л.В., Вронська Г.О., Ткач І.В.) // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72938985>.

33. Постанова Касаційного Господарського суду від 01.03.2018 у справі № 916/4139/15 (Мамалуй О.О., Вронська Г.О., Ткач І.В.) // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72568636>.

34. Постанова Касаційного Господарського суду від 12.04.2018 у справі №922/2688/17 (Вронська Г.О., Баранець О.М., Студенець В.І.) // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73441777>.

35. Постанова Касаційного Господарського суду від 20.03.2018 у справі №916/375/17 (Баранець О.М., Студенець В.І., Ткач І.В.) // URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72882359>.

36. Перша Директива Ради (ЄЕС) №68/151 від 9 березня 1968 р. про координування гарантій, які вимагаються державами-членами від компаній у розумінні другого абзацу статті 58 Договору для захисту інтересів Держав-членів та інших держав з метою досягнення єдиної еквівалентності у всіх країнах Співтовариства // Директиви ЄС стосовно корпоративного законодавства. — К., 1998.— С.3-7.

37. Друга Директива Ради (ЄЕС) №77/91 від 13 грудня 1976 р. про узгодження, з метою зробити рівноцінними, захисних засобів, для охорони своїх та чужих інтересів, які стосуються створення відкритих акціонерних товариств з обмеженою відповідальністю // Директиви ЄС стосовно корпоративного законодавства. — К., 1998.— С.8-25.

38. Третя Директива Ради (ЄЕС) № 78/855 від 9 жовтня 1978 року, базується на статті 54 (3) (є) Договору, що стосується злиття публічних акціонерних компаній з обмеженою відповідальністю // Директиви ЄС стосовно корпоративного законодавства. — К., 1998.— С.26-38.

39. Шоста Директива Ради (ЄЕС) 82/89 від 17 грудня 1982 року, базується на статті 54 (3) (є) Договору, що стосується поділу публічних акціонерних компаній з обмеженою відповідальністю // Директиви ЄС стосовно корпоративного законодавства. — К., 1998.— С.48-59.

40. Артеменко С. В. Цивільно-правові проблеми управління акціонерним товариством : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С.В. Артеменко. — Київ, 2004. — 20 с.

41. Гришина І.І. Відповідальність акціонерного товариства за порушення прав акціонерів // Право та інновації. — № 4 (12) — 2015. — С.18-21.

42. Бабаларов С. Як скликати і провести загальні збори акціонерного товариства / Сергій Бабаларов. — К.: МФК, 2005. — 140 с.

43. Башнянин Г.І., Лазур П.Ю., Медведєв В.С., Ч.1; Ч.2: Загальна економічна теорія; Спеціальна економічна теорія. — К.: Ніка— Центр; Ельга, 2016. — 527 с.
44. Балюк І. А. Господарське процесуальне право: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2012. — 248 с.
45. Бурдак В. Як захистити права акціонерів? / В. Бурдак //Правовий тиждень. — 2010. — № 33 (211). — С. 7-10.
46. Бочарова О. Поглинання акціонерного товариства шляхом придбання контрольного пакета акцій / О. Бочарова // Юрид. Україна. — 2009 — № 3. — С. 87-91.
47. Винник О.М. Гармонизация корпоративного права Украины с правом ЕС / О.М. Винник // Хозяйственное законодательство Украины: практика применения и перспективы развития в контексте европейского выбора: сб. науч. тр. / НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. / Редкол.: Мамутов В.К. (отв. ред.) и др. — Донецк, 2005. — 584 с.
48. Виноградова Н.О. Господарсько-правові способи охорони і захисту у сфері обігу корпоративних прав // Журнал «Адвокат». — (76)2007. — № 1. — С. 16 - 19.
49. Виноградова Н.О. Чим втішити акціонерів? Хто і як має компенсувати їм втрачені корпоративні права? / Журнал «Віче». — 2007. — № 23-24.
50. Вінник О.М. Нетрадиційні способи захисту акціонерами своїх прав (досвід Сполучених Штатів Америки) / О.М. Вінник // Предпринимательство, хозяйство и право. — 1997. — № 5. — С. 10-14.
51. Вінник О. М. Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства» / О.М. Вінник. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — 312 с.
52. Вінник О.М., Щербина В.С. Акціонерне право: Навчальний посібник. — К.: Атака, 2007. — 544 с.
53. Вінник, О. М. Деякі аспекти правового регулювання корпоративних відносин / О.М. Деякі аспекти правового регулювання корпоративних відносин / О. М. Вінник // Вісник господарського судочинства. Вінник // Вісник господарського судочинства. — 2008. — № 1. — С. 118-124.

54. Внутрішні документи акціонерного товариства // Цінні папери України. — № 23 (261) — 2013. — С.5-9.

55. Господарське законодавство: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / О. В. Кришевич, В. В. Мачуський, О. В. Перепадя, В. Є. Постульга. — К.: КНЕУ, 2015. — 182 с.

56. Господарське процесуальне право України: Підручник / Заред. О. І. Харитонової. — К.: Істина, 2010. — 360 с.

57. Гутин А. С. Корпоративный контроль в акционерных обществах и его правовые формы : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Гутин Александр Семенович [Перм. гос. ун-т, каф.гражд. права и процесса]. — М.:РБД, 2005. — 31 с.

58. Демченко С. Складники ефективності господарського судочинства // Вісник Академії управління МВС. 2010. № 2 (14) — С.9-15.

59. Демченко С. Ф. Системний аналіз ефективності господарського судочинства / Демченко С. Ф. // Вісник Академії правових наук України. 2010. — № 1 (60). — С. 180-186.

60. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально—правова характеристика: Монографія. — К.: Юридична практика, 2010. — 924 с.

61. Заїка Ю.О. Українське цивільне право. Навч. посіб. — К. Істина, 2005. — 312 с.

62. Здоровок Г. Судебная «защита» прав акционеров // Юридическая практика. — 2003. — № 25. - С. 13-14.

63. Кібенко О.Р. Корпоративное право: підручник. — Харків: Еспада, 2009. — 480с.

64. Кибенко Е.Р. Корпоративное право Великобритании. Законодательство. Прецеденты. Комментарии. — К.: «Юстиніан», 2003. — 386 с.

65. Кобилянський О. Захист цінних паперів і документів суворого обліку від підроблення // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 6. - С. 104-107.

66. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : монографія / В. М. Кравчук. — Львів : Край, 2009. — 464 с.

67. Кравець О.І. Правові проблеми захисту права акціонерів на управління товариством / О.І. Кравець // Київ. нац. торг.-екон. Ут.-т, 2018 – ч. 2. – С.112-116.

68. Крістева Е.А. Актуальні питання сьогодення. Безвідкличні довіреності у правовій системі України.– О: ОНУ ім.Мечникова – 2018 – С. 12- 15.

69. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2011. — 1196 с.

70. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. — К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. — 328 с.

71. Луць В.В., Сивий Р.Б., Яворська О.С. Акціонерне право: Навчальний посібник. — К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2014. — 256 с.

72. Луць, В. В. Деякі питання здійснення та захисту корпоративних прав в Україні / В.В. Деякі питання здійснення та захисту корпоративних прав в Україні [Текст] / В. В. Луць // Вісник господарського судочинства. — 2008. Луць // Вісник господарського судочинства. — 2008. — № 1.— С. 125-130.

73. Мальська М. П., Мандюк Н. Л., Занько Ю. С. Корпоративне управління: теорія та практика. Підручник. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 360 с.

74. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення [Текст] : станом на 2 квіт. 2011р. / [Бортняк Надія Петрівна та ін.] ; за заг. ред.:Петкова Сергія Валерійовича, д-ра юрид. наук, проф., проректора з наук.-пед. роботи та міжнар. зв'язків Класич. приват. ун-ту, Морозова Сергія Миколайовича, канд. юрид. наук, судді госп. суду м. Києва. — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 1246 с.

75. Осетинський А.Й. Господарське судочинство: Деякі теоретичні та практичні аспекти касаційної інстанції//Вісник господарського судочинства. — № 2. — 2004. — С. 170-180.

76. Правова природа відносин у сфері управління акціонерним товариством / Л. Іванова // Ринок цінних паперів України. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. — 2009. — № 9-10. — С. 41-46. // URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/rscr_2009_9-10_7.

77. Поважный А.С. Проблемы управления и организации деятельности акционерных обществ в Украине. — Донецк: НАНУ ИЭП, 2002. — 299 с.

78. Подцерковний О. Щодо питання про майнову відповідальність установ // Право України. — 2005. — № 9 — С.16-24.

79. Подцерковний О.П., Квасніцька О.О., Степанова Т.В. та ін. Господарське процесуальне право: Підручник. — Х.: Одиссей, 2014. — 400 с.

80. Полешко А. Становлення в Україні корпоративного права (з науково-практичної конференції) // Право України. — 2003. — №11. - С. 162-171.

81. Попова А.В. Проблемні аспекти правового регулювання участі міноритарних та мажоритарних акціонерів в управлінні акціонерним товариством / Попова А.В. // Харків. — 2013. — С.94-96.

82. Порядок застосування закону «Про акціонерні товариства» // Цінні папери України — № 7 (549) — 2009. — С.15-21.

83. Регурецька О. В. Охорона прав акціонерів у цивільному праві: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 2005. — с.25.

84. Рогов, Г. К. Фінансові аспекти захисту прав міноритарних акціонерів / Г.К. Фінансові аспекти захисту прав міноритарних акціонерів / Г. К. Рогов // Фінанси України. — 2008. — №1. — С. 86-93.

85. Рябота В. В. Захист прав акціонерів при злитті та поглинанні акціонерних товариств в Україні : [монографія] / В. В. Рябота. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2007. — 159 с.

86. Рябота В. В. Реалізація прав акціонерів при злитті, приєднанні та поглинанні акціонерних товариств в Україні : автореф. дис. на здоб. наук. ст. канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / Рябота Владислава Володимирівна. — К., 2008. — 20 с.

87. Судебно-юридическая газета. Суддя суддя Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду, секретар палати Ганна Вронська// URL:<https://sud.ua/ru/news/blog/119278-viznannya-nediysnimi-rishen-zagalnikh-zboriv-yuridichnoyi-osobi-oglyad-sudovoyi-praktiki-kgs-vs>.

88. Спасибо-Фатеева И. К вопросу о защите интересов акционеров, кредиторов и публичных интересов при признании акционерного общества недействительным // Предпринимательство, хозяйство и право. — 1999. — № 7. - С. 12-16.

89. Спасибо-Фатеева І. В. Захист інтересів міноритаріїв та сторонніх осіб у корпоративних правовідносинах / І. В. Спасибо-Фатеева // Юрид. газета. — № 18 (54). — 29 верес. 2005 р. — С.11-28.

90. Спасибо-Фатеева І. В. Договори між акціонерами // Договір як універсальна правова конструкція: моногр. / за ред. А. П. Гетьмана та В. І. Борисової. — Х., 2012. — С. 15-19.

91. Спасибо-Фатеева І.В. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина — Харків: Право України — 2014. — №6 — С.84-82.

92. Спасибо-Фатеева І.В. Правова природа корпоративних правовідносин в акціонерних товариствах // Вісник Академії правових наук України.— 1998.— № 3. — С.58-66.

93. Спасибо-Фатеева І.В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: Автореф. дис. д. юр. наук.:12.00.03. — Харків, 2000. — 35 с.

94. Степанов Д. Пороги корпоративного контролю / Д. Степанов // Слияния & поглощения. — 2009. — № 6 (76). — С. 49-54.

95. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник /За заг. ред. Я.М. Шевченко — т.1. Загальна частина. — К.: Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2013. — 408 с.

96. Цивільне право України: Підручник: у 2 кн./ Заред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. - кн. 1, 2-е вид., допов. і перероб. — К.: Юрінком Інтер, 2010. — 736 с.

97. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. — К.: Істина. 2015. — 928 с.

98. Шевченко Я. М.. Цивільне право України: Академічний курс: Підруч.: У двох томах/За заг. ред. Я. М. Шевченко. — Т. 1. Загальна частина. — К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2011. — 520 с.

99. Штефан М.Й. Цивільний процес — К.: Ін Юре, 2015. — 608 с.

100. Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України. — К.: Юрінком Інтер, 2010. — 160 с.

101. Щербина В. С.. Господарське право: Підручник. — 4 - е вид., перероб.і доп. — К.: Юрінком Інтер,2011. — 592 с.

102. Щербина В.С. Господарське право: підручник / В.С. Щербина. — 6 -те вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2013. — 640 с.